

Republic of Zambia
Ministry of Education

LUVALE
MUKANDA WANANGWILO
MANGO 1-THEMU 1

Developed by the Curriculum Development Centre

Lusaka

© 2025

© Curriculum Development Centre

Mukanda uno kavawitavishile kuzachisa mujila yekha chakuzeneka lushimbi lwakufuma kuli venyawoko. Lusesa lwakuzachisa mukanda uno kuvanga lufume ku Curriculum Development Centre.

Vausonekele

<i>Charles Zuze</i>	Specialist -Curriculum Development Centre - Lusaka
<i>Gloria Kalukango</i>	Teacher - Milemba Primary School- Manyinga
<i>Isaac Sayitumbo</i>	Teacher - Maphachi Primary School - Zambezi
<i>Kayando Muyatwa</i>	Lecturer - Solwezi College of Education - Solwezi
<i>Kapalu Kasehela</i>	D/H Teacher - Chizozu Primary School - Zambezi
<i>Sandra Kalwiji</i>	Teacher - Moses Luneta Primary School - Chavuma
<i>Sombo Fumbelo</i>	Teacher - M8 Primary School - Kabompo

KULUMBUNUNA

Kwiza chakulinangula chachihya, echi chinalumuna vilongeselo vyakutanga chakalikilamu inemanyina hauhashi wakunangakana vyuma (competence based curriculum) chinanehe kwalumuka mukulinangula vyuma kuhichila mukuvilinga kaha nachilingisa valongi kukwata chinyingi chamumyaka ino mukuzamikisa kupwa nachinyingi chakuzata milimo yakumavoko.

Uno mukanda wavilongeselo vyamwakunangwila vakashikola vamuuthumbo vanausoneka mujila yauhashi wakunangakana vyuma vyanangwilo najishimbi jakumona nge kulinangula chinalitoto nakayoyelo kavathu. Mauhashi akunangakana vyuma vanahake mukalikilamu ya 2023 olena analitasana navyuma vyanangwilo vanasoneka mumukanda uno

Mukanada unounemanyina hakukafwa milongeshi vanakunangula seteko yavalongi vashikola yamuuthumbo kuputuka kunangula vilongeselo vyakalikulumu inemanyina hakunangula valongi vyuma vatela kulinga (competence based curriculum) halwola kunahono mikanda vanetavila kuzachisa mumashikola. Echi chili nakusolola kufwila chamuthango wafulumende watala vyamashilo kumona ngana ngwavo milimo yamulongeshi vanayashiwisa. Hakulinga ngocho, milongeshi vatela kuzachisa chinyingi valinacho chakutanga nakuwana vyuma vikwavo navivakafwako mukunangula valongi mumaukalu vanahase kuwana mukunangula vilongeselo evi .

Ngunachifwelela ngwami milongeshi navazachisa mukanda ou mujila yakwoloka.

Joel Kamoko (Mr.)

Permanent Secretary- Educational Services

MINISTRY OF EDUCATION

KUSAKWILILA

Mukanda uno wavilongeselo vyakutanga mu Luvale vyakunangula valongi vamuuthumbo vaseteko 1 (vamyaka 3-4) vaulongesele kuhichila mukuhulyojola vathu vavavulu nakuhomesa vathu hamwe. Vathu vavavulu hamwe kaha nanauka avathu akulisezaseza vavahulishile nakuvahana nawa lisesa lyakuhana vishinganyeka vyavo havyuma vayatela kusonekewa mumukanda uno. Shikaho ngunahane kusakwilila chami kuli vathu vose, namauka akulisezaseza ahanyine chinyingi chavovo hamwe kaha lukafwa chamali chinahashisa kusoneka naukufwatula mukanda uno wavinangwilo. Ava vanapu milongeshi,vakhuluwa vahajizemba, mauka akulihandununa hamwe kaha navambwembwa.

Mukukumisa, ngunasakwilila kulihana chavakakuza vakuchihanda chatala vilongeselo vyakutanga mumashikola cha Directorate of Curriculum Developmen hakuzata nakumona ngana ngwavo mulimo wacosoneka mukanda wakunangula vakashikola unazachiwa mujila yamwenemwene

Charles Ndakala, (Dr.)
Director – Curriculum Development
MINISTRY OF EDUCATION

VILIMO

KUJIMBULA	7
MAZU ALI MUMUKANDA.....	9
CHIHANDE CHIVENE 1: KWIVWILILA KUMIJIMBU.....	10
CHIHANDE CHIVENE: KWAMBULULA MIJIMBU	20
CHIHANDE CHIVENE: KUHULA NAKULUMBUNUNA	59
KUHANJIKA NA KWIVWILILA	59
CHIHANDE: Kushimutwila	59
MUTWE CHIHANDE: Mijimbu na kulumbununa.....	59
kujimbula: muli echi chihande khana, mulongehi watela kunangula valongi evi: kuhanjika nakwivwilila, kutanga, mazu, kwivwishisa na kusoneka.	59
CHIHANDE CHIVENE: 4 KUHANJIKA NAVAKULWANE	103
MUTWE WACHIHANDE B: KUTANGA	107
CHIHANDE CHIVENE: KUHANJIKA NA MASEPA.....	142

KUJIMBULA

Mukanda uno wavilongeselo vyakunangula va fwomu 1 vanausoneka mangana ukafweko milongeshi mukunangula valongi vinangwilo vya Luvale. Mukalikalamu vanalumuna. Uno mukanda wavinangwilo vanausoneka managana uzachiwe mukwashiwisa kunangula valongi vatete navaputuka kulinangula vilongeselo vya 2023 kalikalimu shimbu kanda kupwenga kulongesa nakusonejeka mikanda ivene vatela kuzachisa mukutanga nakutangisa. Mukutwalililaho, uno mukanda uli nakusolola kufwila nakulihana chafulumende kuhichila kumuthango watala vyamashikola mukuputuka kunangula vyakwalumuka chakutanga kalikalimu ya 2023 nawa inamono ngana ngwayo vyuma vanasoneka mumukanda uno vinatemo mukunangula valongi vyuma navalinangula nakuzata namavoko avo kweseka naseteko yakunangakana chalwola tunahetemo.

Numba tuhu uno mukanda vanakupwisa nakuzamikisa vyuma vyakunangula valongi, milongeshi vatela kuzachisa chinyingi nauhashi wakutanga chavo nakumona ngana ngwavo vali nakuhakilako vyuma vikwaavo vinahase kuzamikisa kutanga chavalongi chikumanyi haze vanamono ngana ngwavo hali liphwata. Kuhakilako nawa, milongeshi vanahase kwalumuna milimo chipwe vyuma navalinga valongi vili mumukanda uno kweseka nakupwa chashikola nashikola vali nakutangilamo valongi.

Vilongeselo vyosena vili mumukanda uno vanajinyina mukumona ngana ngwavo valongi vali nakulinangula vyuma navalinga namavoko avo anakuzamikisa nawa kujiminyina muvishinganyeka kaha nawa nakumona ngana nge khala chihela chipwe shikola valiho valongi vanahase kulinangula mujila yamwenemwene. Echi kuvwovuwa khana chinemanyinana hakuhana uswa wakutanga nakunganyala chakaliilamu yakukupuka kuli khala longi cjakuzeneka kutala okwo afuma chipwe omu apwa.

Hilufwelelo lwakumona nge mukanda ou navinangwilo vilimo vavimone kulema kupwa vya navikafwa milongeshi kunangula valongi chinyingi, uhashi nalilimi lyaLuvale navilinga vyamwenemwene mukulinangula chakukupuka.

MWAKUZACHISHILA MUKANDA

Mukanda ou unahane vyuma vize navatangisa mutemu yatete mu Mango 1. Vanaupange mumitwe yavihande kaha mutwe wachihande uli navyuma vyakulihandununa vyakufwana nge kuhanjika na kwivwilila, kutanga chakujimina na kusoneka. Vyuma vili omu mumukanda kavyeshi vilongeseloko oloze vyakuzachisa kusoneka vilongeselo. Hakuwahisa vilongeselo watela kufumisa vihanda vya mutwe wachihande kuvyuma vyakulisezaseza. Chinjikizo, mutwe

wachihande waatela kupwa kuhanjika na kwivwilila, mazu, kutanga na kusoneka. Omu nauwahisa mutwe wachihande watela kusakula vyuma vyakunangula namilimo oyo vatela kuzata nauhashi wakunangakana. Shikaho mutwe wachihande naupwa nauhashi wakunangakana vyuma vyavivulu. Ngocho, watela kusakula chuma echi nachimbata lwola lwalunene muchihande chove. Kuhakilako nawa, milimo vanakuhane mumukandavene ou kawatela kuyikumisa muchihande chimweko. Evi vanahase kuvikilikita muvilongeselo vyakulihandununa handununa.

MWAKUNANGWILA

Hakunangula, mutwe wachihande watela kukava ‘‘Gradual Release Model (GRM),’’ kulumbununa nge mulongeshi mwaputuka kulinga mulimo khana, kaha mwaulinga hamwe navalongi, kufumaho valongi valinge ukhawavo. Shikaho Unahase kuzachisa jijila jakulisezaseza kunangula valongi

MAZU ALI MUMUKANDA

MAZU AMALEMU

Analytical Thinking	kushinganyeka chakupezalisa
Assessment:	vyeseke/esekele
Communication:	Chivwasano
Competence –	Uhashi wakunangakana
Critical thinking	Kukushinganyeka chakujimina
Expected Standard:	Seteko yakunangakana
General :	Uhashi wakunangakana vyuma
Hook:	Kasangumwiso
Introduction:	Kujimbula
Overview :	Kwaula
Pre-reading:	Shimbu kanda kutanga
Pre-writing:	Shimbu kanda kusoneka
Specific competence:	Uhashi wakunangakana chumuma
Sub Topic :	Mutwe wachihande
Theme:	Chihande Chivene
Topic :	Chihande

CHIHANDE CHIVENE 1: KWIVWILILA KUMIJIMBU.

Kujimbula: chino Chihande Chivene, nautala ha kuhanjika na kwivwilila, kutanga na kusoneka

Uhashi wakunangakana chuma: kulivwasana

kusolola chinyingi cha kwivwilila, kuhanjika, nakusoneka.

Kasangumwiso: chalemene haka kwivwilila kumijimbu?

Mazu amalemu: chilyo, chimoswe, kupanjika, muvwimbimbi, Mutanda, vihanda, kutenga na twamiso.

KWIVWILILA NA KUHANJIKA

CHIHANDE: Mijimbu

MUTWE CHIHANDE: Kwivwilila Kumijimbu

Uhashi Wakunangakana Chuma: kwivwilila kumijimbu

Vinoma : chisaji, mivwimbimbi, mikanda, shinga.....

Kwaula: Ou muMutwe wachihande khana, valongi navatanga, kwivwilila, na vakumbulula vihula na kuhema chihemo muvihanda vyamujimbu.

Mulimo : 1 kwivwila kumijimbu navavatangila nakukumbulula kuvihula.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- Mulongeshi tangila valongi mujimbu.
- Hulisa vihula hanyima yakutanga mujimbu.
- Lweza longi hiongi ambulule omu nawivwila mujimbu.

Mujimbu:

Kapeza na Mbwanda vayile kuwande.

Vawanyine soko ali nakulya mikamba.

Kapeza na Mbwanda vamunungile soko.

Soko achinyine.

Valongi:

- ✓ Valongi vevwilile mulongeshi omu mwatanga mujimbu.
 - ✓ Valongi vakumbulule vihula mwavahula mulongeshi.
 - ✓ Longi hilongi ambulule mujimbu nge omu nawivwila.

Vihula:

Veya vayile kumande?

Vyuma muka apwile nakulinga Soko?

Mwomwo ika achinyinyine?

Seteko Yakunangakana:

- ✓ Kukumbulula vihula mwakwoloka

Mulimo 2: chihemocha kuhema vihanda vyamujimbu.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Pangila valongi vihanda vyamujimbu (kapeza, mbwanda na soko).
- ✓ Lweza valongi vaheme vihanda vyachihemo kwesekesa namujimbu.
- ✓ Hulisa valongi vihula hachihemo navahema.

Valongi:

- ✓ Vaheme vihanda vyamujimbu.
- ✓ Vakumbulule vihula mwavahula Mulongeshi.

Seteko Yakunangakana: Vihanda vyamujimbu kuvihema makwoloka.

- ❖ **Vyeseko vyavalongi** :hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo valong vatela;
 - Vevwilile kumojimbu.
 - Vakumulule vihula .
 - Vaheme vihanda vyamujimbu.

Kukhukulula: Ou mumutwe wachihande khana, valongi vevwililanga nakukumbulula vahula na kuhema vihanda vyamujimbu.

KUTANGA

CHIHANDE: Kweuluka havasona

MUTWE WACHIHANDE: Mwakukwachila Mukanda

Uhashi Wakunangakana Chuma: Kukwata mikanda.

Vinoma: Mikanda yakulisezaseza.

Kujimbula: Ou mumutwe wachihande khana, valongi navalinangula;

- mwakukwachila , mwakufukunwina ,na mwakufwikila mukanda
mwakufukunwina mapepa, mwakukwachila mutanda wamukanda
mwakwoloka, mwakutangila kufuma kuchimoswe nakuya kuchilyo.

Mulimo 1: kufukununa nakufwika mukanda.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ lweza valongi vasane kumavoko.
- ✓ lweza valongi mwakukwachila mukanda.
- ✓
- ✓ lweza valongi mwakupandumwina mikanda chakuhona kuzachisa maleji
Pangila valongi mikanda.
- ✓ lweza valongi vakwate helu yamikanda nakufukununa lipepa limwe
limwe kuputukila kwilu yasongo yalipepa.
- ✓ .

Valongi:

- ✓ Vasane kumavoko.
- ✓ Vakwate helu lyamikanda nakufukununa lipepa limwe limwe.
- ✓ Vapandunune mikanda chakuhona kuzachisa maleji.

Seteko Yakunangakana: Kufukununa na kufwika mukanda mwakwoloka

Mulimo 2: Kufukununa Sali Yamapepa Amukanda

Muunangwilo:

Mulongeshi:

- ✓ Lweza Valongi Vasane Kumavoko.
- ✓ Lweza Valongi Vatwame Mwakwoloka.
- ✓ Lweza Valongi Mwakufukunwina Sali Yamapepa Amukanda.

Valongi

- ✓ Vasane Kumavoko
- ✓ Vatwame Mwakwoloka
- ✓ Vafukunune Sali Yamapepa Amukanda

Seteko Yakunangakana:

Kufukununa jisali jamapepa amukanda mwakwoloka.

Mulimo 3: Mwakukwachila Mutanda Wamukanda.

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula Valongi Mwakukwachila Mukanda, Watela Kuvanangula Nakuvalumbunwina Kanawa Jijila Jakwoloka. Kavangiza Jijila Vanale Mwishu Mukunangula Valongi Hachinangwilo Chino

- ✓ Solwela valongi mukanda nakulumbununa mutanda wamukanda.
- ✓ Lweza valongi mwakukwachila mutanda wamukanda hakufukununa mapepa.

Valongi:

- ✓ Vevwilila lumbunwiso ya mutanda wamukanda.
- ✓ Vakwate mutanda wamukanda hakufukununa mapepa.

Seteko Yakunangakana:

Kukwata mutanda wamukanda mwakwoloka.

Mulimo 4: Kukwata mukanda oku unoloka.kukwata mukanda muji yakwoloka.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi mwakukwachila mukanda mwakwoloka.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze.
- ✓ Lweza longi hilongi alondezeze mwakukwachila mukanda mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatalijize mwakukwachila mukanda mwakwoloka.
- ✓ Valondezeze mwakukwachila mukanda oku vanoloka.
- ✓ Longi hilongi alondezeze mwakukwachila mukanda mwakwoloka.

Seteko Yakunangakana:

Kukwata mukanda mujilayakwoloka..

Mulimo: 5 kutombola vihanda vyamukanda.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi mukanda.
- ✓ Nangula vihanda vyamukanda;
 1. Mutanda wamukanda.

Kava yakulutwe na eyi yakunyima yamukanda.

Valongi:

- ✓ Vatale mukanda
- ✓ Vavuluke vihanda vyamukanda.

Seteko Yakunangakana:

Kutombola vihanda vyamukanda mwakwoloka.

Mulimo 6: kuhema vihemo vyakutambukisa meso kuchimoswe –kuchilyo na helu-hamavu.

Muunangwilo

Mulongeshi:

Shimbu kanda unangule valongi mwakutangila, valweze mwakutambukishila meso.

- ✓ Lweza valongi mwakutangila kufuma kuchimoswe nakuya kuchilyo.
- ✓ Solwela valongi mivwimbimbi ili kuchimoswe nakuchilyo.

CHIMOSWE

CHILYO

1. Kajila.....USWA
2. MuthuZUVO

- ✓ Lweza valongi vapanjike mivwimbimbi kufuma kuchimoswe nakutwala kuchilyo.

Valongi:

- ✓ Vatale mwakutangila kufuma kuchimoswe kuya kuchilyo.
- ✓ Vatange mivwimbimbi kufuma kuchimoswe kuya kuchilyo.
- ✓ Vapanjike mivwimbimbi ili kuchimoswe kuya kuchilyo.

Seteko Yakunangakana: Kutambukisa meso mwakwoloka.

Vyeseke vyavalongi: hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela:

- Vafukunune mukanda.
 - Vakwete mukanda .
 - Vafwike mukanda.
 - Vafukunune mapepa.
 - Vakwate mutanda wamukanda.
 - Vatange kufuma kuchimoswe nakutwala kuchilyo.
- **Kukhukulula:** Ou mumutwe wachihande khana, valongi vanalinangula mwakukwachila, mwakufukunwina, nakufwikila mukanda mwakufukunwina mapepa mwakukwachila mutanda wamukanda mwakwoloka,na mwakutangila kufuma kuchimoswe nakutwala kuchilyo.

Uhashi Wakunangakana Chuma 2: kulumbununa mivwimbimbi

Mulimo 1 : kulumbununa mivwimbimbi

Muunangwilo:**Mulongeshi:**

- ✓ Solwela valongi mivwimbimbi.
- ✓ Lweza valongi vashishike hamivwimbimbi.
- ✓ Hula valongi valumbunune mivwimbimbi.

Valongi :

- ✓ Vatale vili hamivwimbimbi.
- ✓ Vashishike hamivwimbimbi.
- ✓ Valumbunune mivwimbimbi.

Seteko Yakunangakana: Mivwimbimbi kuyilumbununa mwakwoloka.

Mulimo 2: kunoneka mivwimbimbi muzeyalikavila.

Muunangwilo:**Mulongeshi:**

- ✓ Lweza valongi kutala mivwimbimbi muze yalikavila.
- ✓ Shimutwila navongi mwakunonekela mivwimbimbi.
- ✓ Lweza valongi vanoneke mivwimbimbi muze yalikavila.

Valongi:

- ✓ Valongi kutala mivwimbimbi muze yalikavila.
- ✓ Vashimutwila namulongeshi mwakunonekela muvwimbimbi.
- ✓ Vanoneke mivwimbimbi muze yalikavila.

Seteko Yakunangakana:

kunoneka mivwimbimbi muze yalikavila mwakwoloka.

Vyeseke vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vafukunune nakufwika mukanda.
- Kulumbununa mivwimbimbi muze yalikavila.

Kukhukulula:

Mumutwe wachihande uno, valongi valinangulanga kufukununa nakusoka mukanda, kulumbununa miwimbimbi na kunoneka miwimbimbi muze yalikavila..

KUSONEKA

CHIHANDE: Shimbu kanda kusoneka

MUTWE WACHIHANDE 1: Twamiso yakwoloka

Uhashi Wakunangakana Chuma: kutwama twamiso yakwoloka hakusoneka.

Vinoma :chitwamo, chisalo, mikanda,jisonekoso na mivwimbimbi yanjamba na Ndumba ili nakusolola twamiso yakwoloka neyi yakuhenga.

Kujimbula: Omu muchihande khana, valongi navalinangula: Twamiso yakwoloka, Vinoma vyakuzachisa hakusoneka, mwakukwachila vinoma vyakuzachisa hakusoneka, Kutenga.

Mulimo: kutwama twamiso yakwoloka (twamiso ya leo na jumbo).

Muunangwilo:

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi mivwimbimbi ya Njamba na Ndumba vanatwame.
- ✓ Hula valongi vatongole kanyam natwame mwakwoloka.
- ✓ Lumbununa twamiso yakwoloka neyi yakuhenga.
- ✓ Lweza valongi valondezeze twamiso yakwoloka.

Valongi:

- ✓ Lweza valongi mumazavu vashimutwile mivwimbimbi ya Njamba na Ndumba.
- ✓ Vevwilile kulumbununa cha Mulongeshi hatwamiso yakwoloka neyi yakuhenga.
- ✓ Valondezeze twamiso yakwoloka.

Seteko Yakunangakana: Kulinangula twamiso yamwaza mwakwoloka.

Vyeseke vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vatwame kanawa.

Kukukulula: Omu muchihande khana, valongi vanalinangula: Twamiso yakwoloka, Vinoma vyakuzachisa hakusoneka, mwakukwachila vinoma vyakuzachisa hakusoneka, Kutenga.

MUTWE WACHIHANDE 2 : Vinoma vyakuzachisa hakusoneka.

Uhashi Wakunangakana Chuma: Mwakukwachila vinoma vyakusonekesa.

Vinoma : Jisonekeso makala, mapepa, ulombo...

Mulimo 1 : Mwakukwachila vinoma vyakusonekesa.

Kujimbula; muli echi chihande valongi navalinangula mwakukwachila vinoma vyakusonekesa.

Muunangwilo:

Mulongeshi:

- ✓ **Mukunangula valongi mwakukwachila sonekeso, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino. Lweza valongi vawawise minwe.**
- ✓ Twaminyina valongi mwakukwachila sonekeso.
 1. Nona sonekeso
 2. Haka sonekeso muminwe itatu.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze.

Valongi:

- ✓ vawawise minwe.
- ✓ Nona sonekeso.
- ✓ Haka sonekeso muminwe itatu.
- ✓ Vakulondezeze mwakukwashila sonekeso.

Seteko Yakunangakana: Kukwata vinoma vyakusonekesa nge omu vyatela.

Vyeseko vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vakwate sonekeso.

Kukhukulula; muli echi chihande valongi vanalinangula mwakukwachila vinoma vyakusonekesa

MUTWE WACHIHANDE 3 : Kutenga.

Uhashi Wakunangakana Chuma: Kutenga miwimbimbi yavyuma vyakulisezeze.

Vinoma: Jisonekeso, makala, mapepa, ulombo....

Mulimo: Mwakukwachila vinoma vyakusonekesa.

Muunangwilo:

Mulongeshi:

- ✓ Hana valongi jikati javisolo.
- ✓ Lweza valongi vafundulule visolo unavahane.
- ✓ Lweza valongi vatenge zuvo kuzachisa Visolo.

Valongi:

- ✓ Valongi vafundulule visolo.
- ✓ Valongi vatenge zuvo kuzachisa Visolo.

Seteko Yakunangakana:

Mivwimbimbi yavyuma vyakulisezeseze kuyitenga mwakwoloka.

Vyeseko vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vavwilile
- Vahanjike.
- Vasoneke
- Vatange.

Kukukulula: Ou Chihande Chivene, watalanga ha kuhanjika na kwivwilila, kutanga na kusoneka

CHIHANDE CHIVENE: KWAMBULULA MIJIMBU

Kujimbula: Muli echi chihande, valongi navalinangula kwivwilila na kuhanjika, kutanga, kutanga nakulamuna, mazu na kusoneka.

Kasangumwiso

Chimbotwe na Musulu valizangile chikuma, Tunyama vakwavo vevwile chiphekete hakumona vakwavo omu valizangile.

Likumbi limwe Chimbotwe afwile lisolo shikaho ayile nakulya mwana mukwavo. Musulu amunungile Chimbotwe nakuholwokela mundeho yameya azuma. **Khumana! shikaho chimbotwe eshikuhanjikanga mbototo mbototo.**

Mazu amalemu:

Mapengele
kukopolola
vivumo
vasona-vumo
chala chauthotombwe.

KUHANJIKA NAKWIVWILILA

MUTWE WACHIHANDE1: Kwambulula mijimbu.

Uhashi Wakunangakana Chuma: Kwivwilila ku mijimbu.

Vinoma; Chisaji, muvwimbimbi, mikanda na shinga.

Seteko Yakunangakana: kukhumbulula vihula mwakwoloka

Milimo 1: Kuhituluka Mumujimbu

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kwambulula mujimbu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Ambulula mujimbu wa kawa na kasumbi
- ✓ Lweza valongi vambulule mujimbu unavambulwila.

Mujimbu

Kawa na kasumbi vapwile masepa.

Kawa alile maulu ambala akasumbi.

Kasumbi amuchomwene kawa muliso.

Liso lyakawa lyatuvikile nausepa wakumine.

Valongi:

- ✓ Valongi vevwilile kumujimbu wa kawa na kasumbi.
- ✓ Valongi Vaule Mujimbu Wa Kawa Na Kasumbi.

Vihula:

- ✓ Hiya alile maulu akasumbi?
- ✓ Mwomwo ika ou kasumbi amutotelelele kawa muliso?
- ✓ Vyuma muka vyalingishile usepa wa kasumbi na kawa ukume?

Milimo: 2 Kuhanjika mijimbu yavo.

Muunangwilo;

Mulongeshi:

- ✓ Lweza valongi vahanjike mijimbu yavo.

Valongi;

- ✓ Vahanjike mijimbu yavo.

Seteko Yakunangakana: Kwambulula Mijimbu Yavo Mwakwoloka.

Mulimo 3: CHIHEMO

Seteko Ya Kunangakana : kuhema vihemo navivwisa kuwaha

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Ambulwila valongi mujimbu wa kawa na kasumbi
- ✓ Lweza valongi vashimutwile hamujimbu vanevu.
- ✓ Lweza valongi vaheme chihemo kawa na kasumbi.

Valongi;

- ✓ Vevwilile mujimbu wa kawa nakasumbi.
- ✓ vashimutwile mujimbu wa kawa nakasumbi
- ✓ vaheme chihemo cha kawa nakasumbi.

Seteko Ya Kunangakana: kuhema vihemo navivwisa kuwaha.

Vyeseke vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Kwambulula mijimbu.
- Kwambulula mijimbu yavo.
- Vaheme viyemo kwesekesa namijimbu.

Kukhukulula; Muli ou mutwe wachihande , valongi vandalinangula kwambulula mijimbu,Kwambulula mijimbu yavo na kuhema vihemo

KUTANGA

CHIHANDE: kunangakana vivumo

MUTWE WACHIHANDE1: Kunangakana vivumo

Uhashi Wakunangakana Chuma; Kutombola nakutunga vasona-vumo

Kujimbula; muli echi chihande, valongi navalinagula kutombola vasona vumo mumazu, kuhema chihemo chakulava vasona -vumo, kutunga mazu kuzachisa vasona- vumo, na kuhema vihemo vyakushishisa nakutunga mazu.

Milimo 1; Kutombola vasona-vumo vali mumazu akuhanjika

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ vuluka lizu lyakufwana nge; **tata, (cvcv)**
- ✓ hula valongi vasona-vumo vali mu lizu tata
- ✓ valongi vavuluke mazu akwavo vanatachikiza
- ✓ vuluka lizu lyakufwana nge; **ika**
- ✓ Hula valongi vasona-vumo vali mulizu “ ika”
- ✓ valongi vavuluke mazu akwavo na vivumo vilimo.

Valongi

- ✓ vevwilile mazu.
- ✓ valongi vavuluke vasonavumo vali mulizu “tata”
- ✓ vavuluke mazu akwavo
- ✓ vavuluke vasona-vumo vali mulizu ika nakuvuluka mazu akwavo

Seteko yakunangakana: kwivwilila vasona vumo mumazu

Milimo 2: Kuhema chihemo chakulava vasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ vuluka lizu **nona**.
- ✓ Hulisa valongi vasona-vumo vangahi vali mu lizu **nona**.
- ✓ Lweza valongi vasona-vumo vali mulizu **nona**.
- ✓ Vuluka cheka lizu likwavo **kamona** uhule valongi vavuluke nambala yavasonavumo vali mulizu khana.
- ✓ Vuluka mazu akwavo ali navasonavumo vavali, atatu chipwe awana vasakwile nambala yavasona vumo vali mulizu (lihina, malimi, kika, kenu)
- ✓ Haka valongi mumazavu valipende kuvuluka vasonavumo vali mumazu navavuluka vakwavo.

Valongi;

- ✓ Vavuluke vasona-vumovali mu lizu nona.
- ✓ vavuluke mazu akwavo ali navasona-vumo avali, atatu chipwe awana vasakwile nambala yavasona vumo ali mukhala lizu.
- ✓ Valongi valipende kuvuluka vasona-vumo vali mumazu.

Seteko yakunangakana: kuhema vihemo vyakulava vasona-vumo mwakwoloka.

Milimo 3: Kutunga mazu kuzachisa vasona-vumo.

Muunangwilo

Mulongeshi;

- ✓ Solola kati javasona-vumo **na/ nu**
- ✓ Iweza valongi vakulondezeze kutunga vasona-vumo **na/ nu**
- ✓ Iweza longi hilongi alondezeze kutunga vasona-vumo.
- ✓ Iweza valongi vahanjike lizu lya vasona-vumo vanalondezeza
- ✓ pangila valongi jikati mangana vanunge vasona-vumo nakutunga mavu mumazavu avo
na + nu = nanu,
no + na = nona
ta + ta = tata
ne + ka = neka

Milimo yavalongi

- ✓ Vevwilile nakutunga vasonavumo
- ✓ Valongi valondezeze vasonavumo na /nu
- ✓ Longi hilongi alondezeze vasonavumo na /nu
- ✓ Vatunge mazu mumazavu avo .

Seteko Ya Kunangakana: Kutunga mazu mwakwoloka kuzachisa vasona vumo.

Milimo 4:Kujima na Kushishisa vasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi;

- ✓ Soneka lizu halivaya. Lizu; **hula**
- ✓ Tanga lizu lili halivaya.
- ✓ Inyika valongi vamwe vatange lizu lili halivaya.

Fumisako sona-vumo **ha** kufuma kulizu **hula** nakushishisako **tu**, natupwa na lizu; **tula**Fumisako sona-vumo naku shishisako sona-vumo weka utunge lizu lyalihya

Wetu= __tu

Kula= __ la

Sona= __na

Valongi

Valongi vavuluke vasona-vumo mumazu awa;

- ✓ Nakane
- ✓ Nenu
- ✓ Kanema
- ✓ Kahalu
- ✓ Mina

Valongi vafumise nakushishisamo vasona-vumo munazu

Chitalilo: mama__ _kama

Nama= _____

Khoma= _____

Seteko Yakunangakana: Kuhema vihemo vyakutunga mazu mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vevwilile vasona-vumo mumazu.
- Valave vasona-vumo mumazu.
- Vaheme vivumo vyakutunga mazu.

Kukhukulula; Muli echi chihandevalongi vandalinangula kwivwilila vasona vumo mumazu, kulava vasona vumo, kuhanjika mazu kuzachisa vasona vumo, na kuhema vihemo vyakutunga mazu.

CHIHANDE 2: Kweuluka havivumo.

Uhashi Wakunangakana Chuma; Kutombola nakuzachisa vivumo.

Vinoma; jikati javasona – vumo, kati yavivumo, chati yamivwimbimbi

Kujimbula: Muli echi chihande valongi navalinagula; kutombola vivumo vyatete na vyamakumishilo, nakuhema vihemo vyakushishisa, kufumisa nakwivwilila vivumo

Milimo 1; Kutombola vivumo vyatete mumazu.

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kutombola vivumo vyatete mumazu, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka.

Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Hanjika mazu (nathu, khaka, mena...)
- ✓ Lweza valongi vatombole vivumo vyatete mumazu unahanjika
- ✓ Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana
- ✓ Mumazavu valongi valipeche kuvuluka vivumo vyatete mumazu navalihanaa

Valongi

- ✓ Vevwilile mazu mwahanjika mulongeshi.
- ✓ Vatombole vivumo vyatete vili mumazu.
- ✓ Vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.
- ✓ Mumazavu valipeche kuvuluka vivumo.

Seteko Yakunangakana: Kutombola vivumo vyatete mumazu mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatombole vivumo vyathete mumazu.

Mulimo 2: Kutombola vivumo vyamakumishilo mumazu

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Hanjika mazu (**mazo, khemba, likumbi, kheke, khundu**)
- ✓ Lweza valongi vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.
- ✓ Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.

Valongi

- ✓ Vevwilile mazu mwahanjika mulongeshi.
- ✓ vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.
vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.

Seteko Yakunangakana: Kutombola vivumo vyamakumishilo mumazu mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

Vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.

Mulimo 3: vihemo vyakweuluka vivumo kujima na kushishisa vivumo vyakulisezaseza.

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Soneka sona-vumo **/ma/** halivaya
- ✓ Fumisako chivumo **/m/** nakushishisako chivumo **/n/** nakutunga sona-vumo **/na/**
- ✓ Lweza valongi vatwalilile kushishisa vivumo

Valongi

- ✓ Vatalijize sona-vumo **/ma/** ali halivaya

✓ vafumisako chivumo /m/ nakushishisako chivumo /n/
nakutunga sona-vumo /na/

✓ vatwalilile kushishisa vivumo vikwavo

Ka = _a

Me = _e

No = _o

Mulimo 4: Mazu Avivumo Vyakulifwana

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Soneka lizu (nona) halivaya.
- ✓ Tanga lizu (nona) halivaya .
- ✓ Lweza valongi vavuluke mazu nawakuma naso-navumo /na/.

Nona

Hona

Tona

kakhona

- ✓ Haka valongi mumazu valipeche kuvuluka mazu ali nachivumo chakulifwana.
- ✓ Lizavu limwe nalihana lizu kuli vakwavo kaha vakwavo navavuluka lizu lili nachivumo chakulifwana.
- ✓ Nge vakwavo vanalivuluka lyehi lize lizu kaha vaze vahananga vakwavo lize lizu vatwalilileho kuhakilako lizu likwavo vakwalilileho ngocho.

Valongi

- ✓ Vatale mulongeshi omu mwasoneka lizu **nona** halivaya

- ✓ Vatange lizu **nona**
- ✓ Vavuluke mazu nawakuma nasona-vumo /**na**/
- ✓ Mumazavu vavuluke mazu akwavo
- ✓ Valipeche mumazu kuvuluka mazu akwavo.

CHIHANDE 2: VIVUMO

MUTWE WACHIHANDE 1: Vivumo vyavasona

Uhashi wakunangakana chuma; Kuvumisa vivumo vyavamyangana[a,e,i,o,u] na vivumo vyavasona /Nn/,/Kk/,/kh KH/, /m M/.

Kujimbula: Omu muchihande valongi navalinangula; kuvumisa vivumo, kutombola vivumo, na kuhandula vivumo. Chalumingu chamuchivali watela kunangula vasona jamyangana umwe hakumbi

Mulimo 1: Kuvumisa Vivumo Vyavasona (Mwangana / A, / / A /.

Vinoma: Kati Jamwangana /A / /A/.

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi vivumo vyavasona, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino. Mona ngana ngwove watela kunangula myangana javasona umwe halikumbi

- ✓ Mulongeshi solola kati ya mwangana / a / /A /nakuvumisa chivumo.
- ✓ Lweza valongi valondezeze kuvumisa chivumo chamwangana /a / /A/.
- ✓ Lweza longi hilongi avumise chivumo chamwangana /a / /A/..
- ✓ Lweza valongi vasoneke mwangana /a/ /A / mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Shishika kati ya mwangana / a / /A /

- ✓ Londezeze mwakuvumishila chivumo chamwangana /a / /A/.
- ✓ avumise chivumo chamwangana /a / /A/.
- ✓ Vasoneke mwangana /a/ /A / mumikanda yavo.

Mulimo : Kuvumisa vivumo vyavasona (mwangana / e / / E /.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hituluka mu chivumo /e / /E /
- ✓ Mulongeshi solola kati ya mwangana / e / /E /nakuchivumisa.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze chivumo chamwangana / e / /E/.
- ✓ Lweza longi hilongi avumise chivumo chamwangana / e / /E/.
- ✓ Lweza valongi vasoneke mwangana / e / /E /mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Shishika kati ya mwangana / e / /E/.
- ✓ Londezeze mwakuvumishila chivumo chamwangana / e / /E/ .
- ✓ Longi hilongi avumise chivumo chamwangana / e / /E/ .
- ✓ Vasoneke mwangana / e / /E/ mumikanda yavo.
- ✓ VINOMA: kati chamwangana / e / /E/ .

Seteko Yakunangakana: Chivumo chawangana / e/ / E/ kuchivumisa mwakwoloka

Mulimo 1. Kuvumisa vivumo vyavasona (mwangana / i / / I /.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hituluka muvivumo (a, e)
- ✓ Mulongeshi solola kati ya mwangana / i / / I / nakuchivumisa.

- ✓ Lweza valongi vakulondezeze chivumo chamwangana / i // I /.
- ✓ Lweza longi hilongi avumise chivumo chamwangana / i // I /.
- ✓ Lweza valongi vasoneke mwangana / i // I / mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Shishika kati ya mwangana / i // I /.
- ✓ Londezeze mwakuvumishila chivumo chamwangana / i // I /.
- ✓ Longi hilongi avumise chivumo chamwangana / i // I /.
- ✓ Vasoneke mwangana / i // I / mumikanda yavo.

Seteko Yakuzachilamo: Chivumo chawangana / i // I / kuchivumisa mwakwoloka.

Mulimo 4: Kuvumisa vivumo vyavasona (mwangana / o // O /.

Vinoma: kati chamwangana / o // O /.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hituluka muvivumo (a, e ,l)
- ✓ Mulongeshi solola kati ya mwangana / o // O / nakuchivumisa.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze chivumo chamwangana / o // O /.
- ✓ Lweza longi hilongi avumise chivumo chamwangana / o // O /.
- ✓ Lweza valongi vasoneke mwangana / o // O / mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Shishika kati ya mwangana / o // O /.
- ✓ Londezeze mwakuvumishila chivumo chamwangana / o // O /.
- ✓ Longi hilongi avumise chivumo chamwangana / O // O /.
- ✓ Vasoneke mwangana / o // O / mumikanda yavo.

Seteko yakuzachilamo: Chivumo chawangana /o // O /
kuchivumisa mwakwolok

Mulimo : Kuvumisa vivumo vyavasona (mwangana / u // U /).

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hituluka muvivumo (a, e i, o)
- ✓ Mulongeshi solola kati ya mwangana / u // U / nakuchivumisa.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze chivumo chamwangana // u // U /
- ✓ Lweza longi hilongi avumise chivumo chamwangana / u // U /
- ✓ Lweza valongi vasoneke mwangana / u // U / mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Shishika kati ya mwangana / u // U /
- ✓ Londezeze mwakuvumishila chivumo chamwangana / u // U /
- ✓ Longi hilongi avumise chivumo chamwangana / u // U /
- ✓ Vasoneke mwangana / u // U / mumikanda yavo.

Seteko Yakuzachilamo : Chivumo chawangana / u // U /
kuchivumisa mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Kuvumisa vamwangana javasona.

MUTWE WACHIHANDE 2: Vivumo vyava sona

Uhashi Wakunangakana Chuma ; Kuvumisa vivumo vyavasona

Kujimbula: Omu muchihande valongi navalinangula; kuvumisa vivumo, kutombola vivumo, na kuhanduladununa vivumo.

Mulimo 1: kuvumisa vivumo.

Vinoma: Jikati ja vasona

Muunangwilo

Mulongeshi;

- ✓ Hituluka navalongi muvamyangana valinangula lyehi.
- ✓ vumisa chivumo /n/
- ✓ lweza valongi vakulondezeze kuvumisa chivumo /n/
- ✓ haka valongi muma zavu vavumise chivumo /n/.

Valongi:

- ✓ Hituluka navalongi muvamyangana valinangula lyehi.
- ✓ vumisa chivumo /n/
- ✓ lweza valongi vakulondezeze kuvumisa chivumo /n/
- ✓ haka valongi muma zavu vavumise chivumo /n/

Seteko Yakuzachilamo: Kuvumisa vivumo vyavasona mwakwoloka

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- **Vavumise Chivumo /n/**

Milimo 2 ; Kutombola vivumo.

Vinoma: Muvwimbimbi Wa Kawa, kati yasona / K./

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Solwela valongi chuma chinaputuka na chivumo /k/ chakufwana nge (thumbi, thamba, thombi ...)
- ✓ Hula valongi vachivuluke chize chuma vanamono.
- ✓ Valongi vavumise chivumo chatete mulizu thumba.
- ✓ Solwela Valongi Kati Ya Sona /K/ Nakuchivumisa.
- ✓ Twalililaho Navivumo Vikwavo

Valongi:

- ✓ Valongi vatombole chivumo chatete mulizu thumba.
- ✓ Valongi vavumise kati yasona /k/
- ✓ Vatwalilileho kuvimisa vivumo vikwavo.

Seteko yakunangakana: Kutombola vivumo vyavasona mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- kuvumise chivumo /k/.

Milimo 3; Kuhandula vasona

Vinoma: kati jatutumwa na myangana ...

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Solwela valongi jikati jatutumwa na myangana. Vasona: (n,k,). Vamyangana: (aA,eE,il,oO,uU)
- ✓ Lumbunwina valongi vamyangana natutumwa vali hajikati.
- ✓ Lweza valongi vahandunune vamyangana natutumwa vali ha jikati

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jatutumwanavamyangana.
- ✓ Vahandunune vamyangana natutumwa vali ha kati.
- ✓ Vahandunune tutumwa namyangana javasona.

Seteko Yakunangakana: Kuhandununa vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

A. Vasona-vumo vangahi vali mumazu;

1. nona= _____
2. Namono= _____
3. kuno = _____
4. nemana = _____

B. Sakula chivumo chatete mumazu;

1. kano = _____
2. Kakoma = _____
3. neka = _____
4. ino= _____

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kuvumisa vivumo, kutombola vivumo, na kuhandula vivumo.

MUTWE WACHIHANDE: 2 Vasona- vumo

Uhashi wakunangakana Chuma; Nunga Vasona Navamyangana javasona nakutunga vasona-vumo (kavangiza longeselo yamwakutangishila vanale)

Vinoma; Kati javasona-vumo, tutumwa, navamyangana javasona.

Kujimbula: Omu mumuchihande khana valongi navalinangula; kutunga vasona-vumo, kutanga vasona-vumo ha chati, kuhandununa vasona-vumo nakushishisa vasona kumazu.

Milimo 1; Kutunga vasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi vasona- vumo, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi jikati javasona na vamyangana javasona.
- ✓ Nunga vasona na myangana javasona utunge sona-vumo (kh+a = kha, kh+e= khe ...)
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona navamyangana javasona.
- ✓ Hana valongi jikati javasona neji javamyangana javasona mumazavu vatunge vasona-vumo

Valongi:

- ✓ Vatale jikati javasona navamyangana javasona.
- ✓ Vatalijize kununga cha sona navamyangana javasona nakutunga vasona-vumo (kh+a = kha, kh+e= khe ...)
- ✓ Vanunge sona navamyangana javasona vatunge vasona – vumo
- ✓ Mumazavu vanunge vasona navamyangana javasona vatunge vasona-vumo.

Seteko Yakunangakana: Kutunga vasona-vumo kuzachisa vasona navamyangana javasona mwakwoloka.

Milimo 2; Kutunga vasona-vumo hachati

Vinoma: chati javasona-vumo...

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi chati javasona-vumo nakuyisukika halivaya
- ✓ Nangula mwakutangila vasona –vumo hachiti (tanga vamyangana javasona, vumisa vivumo vyavasona nakutanga vasona-vumo)
- ✓ Sanyika longi hilongi ezenga atange omu unatange.
- ✓ Chati yavasona-vumo

Vamyangana

a e i o u

Vivumo

n na ne ni no nu

k ka ke ki ko ku

kh kha khe khi kho khu

Valongi

- ✓ vatale hachati yavasona-vumo nakusukika mulongeshi halivaya
- ✓ vevwilile mwakutangila vasona –vumo hachiti
- ✓ Longi hilongi ezenga atange vasona-vumo hachati.

Seteko Yakunangakana: kutunga vasona-vumo hachati mwakwoloka.

Milimo 3; Kuhandununa vasona-vumo

Vinoma: jikati javasona-vumo, jikati javivumo najikati javamyangana javasona

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Mbata vasona-vumo vamyangana javasona nasona uhake mupongishi.
- ✓ Solwela valongi pongishi yavasona-vumo vamyangana javasona navasona
- ✓ Lweza valongi vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.
- ✓ Lweza valongi mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona nasona

Valongi

Vatale vasona-vumo, vasona navamyangana javasona vali mupongishi.

Vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.

Mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona

Seteko yakunangakana: Kuhandununa vasona-vumo omu vatela

Milimo 4; Kushishisa vasona

Vinoma: livaya, jikati javasona, jikati jamazu

Muunangwilo

Mulongeshi:

Soneka lizu halivaya (neka)

- ✓ Fumisako sona /n/ ali kulizu hala nakushishisako sona /k/ utunge lizu tala

- ✓ Soneka lizu halivaya valongi vashishiseko sona navafumisako (keka)
- ✓ Hana valongi mazu akulisezaseza mumazavu mangana vashishiseko vasona vekha. Mazu: (mona, nanu, kana)

Valongi

- ✓ Vatale lizu lili halivaya hala
- ✓ Vatalijize kuli mulongeshi omu mwafumisa nakushishisa sona kulizu /k/
- ✓ vashishiseko sona navafumisako kulizu: koma
- ✓ mumazavu vashishiseko vasona vekha kumazu (mona, nanu, kana)

Seteko akunangakana: kushishisa vasona mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vatange vasons-vumo.
- Vatange vasona-vumo ha chati.
- Vahandunune vasona-vumo.
- Vashishise vasona-vumo.

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kutunga vasona-vumo, kutanga vasona-vumo ha chati, kuhandununa vasona-vumo nakushishisa vasona kumazu.

MUTWE WACHIHANDE3: Mazu

Uhashi Wakunangakana; Nunga vasona-vumo nakutunga mazu.

Kujimbula: Omu Muli echi chihande khana valongi navalinangula; kununga vasona-vumo vatunge mazu, kujima nakushishisa vasona-vumo, kutombola vasona-vumo vali mumazu, nakulava vasona-vumo.

milimo 1; Kununga vasona-vumo na kutunga mazu

Vinoma: Jikati javasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi nunga vasona-vumo nakutunga mazu, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka.

Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi jikati javasona-vumo (na, ke, ma, ki, no, kha...)
- ✓ Nunga vasona-vumo na + ma = nama
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona-vumo nakutuvatungae mazu.
- ✓ Hana jikati javasona-vumo vakulisezaseza mumazavu valongi vatunge mazu.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati javasona-vumo vakulisezaseza (na, ke, ma, ki, no, kha ...)
- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwatunga lizu (na + ma = nama)
- ✓ Vanunge vasona-vumo nvakutungae mazu.
- ✓ Mumazavu vanunge vasona-vumo nakutunga mazu.

Vinoma: jikati javasona-vumo

Seteko Yakunangakana: Kununga vasona-vumo nakutunga mazu mwakwoloka.

Milimo 2: Kujima nakushishisa vasona-vumo.

Vinoma: Jikati javasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu lupa halivaya.
- ✓ Fumisako sona-vumo ya nakushishisako sona-vumo ya
- ✓ Lweza valongi vafumiseko vasona-vumo kumazu; nona, kami,... nakushishisako vasona-vumo vekha.
- ✓ Hana mazu valongi mumazavu vafumise nakushishisa vasona-vumo vekha.

Valongi:

- ✓ Vataleijize mulongeshi omu mwafumisa sona-vumo nakushishisako vasona-vumo vekha.
- ✓ Vafumiseko vasona-vumo kumazu nakushishisako vekha.
- ✓ Mumazavu vafumise vasona-vumo kumazu nakushishisako vekha.

Vinoma: jikati javasona-vumo

Seteko yakunangakana: Kushishisa vasona-vumo mwakwoloka.

mulimo 3: Kutombola vasona-vumo mu mazu.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hanjika mazu (mena, nina, mena...)
- ✓ Lweza valongi vatombole vasona -vumou vali mazu.
- ✓ Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navasona-vumo khana.

Valongi:

- ✓ Vevwilile vasona-vumo mwahabjika mulongeshi.
- ✓ Vatombole vasona-vumo vali mumazu.
- ✓ Vahanjike mazu akwavo ali navasona-vumo khana.

Seteko yakunangakana: Vasona-vumo mu mazu kuwatongola mwakwoloka.

Mulimo 4: Kulava vasona-vumo.

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Solola jikati jamazu.
- ✓ Tanga lizu oku uli nakusakwilili vamwangana javasona.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kutanga nakulava vasona-vumo.
- ✓ Lweza valongi valave vasona-vumo vali mumazu.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jamazu.
- ✓ Vevwilile nakutala omu mulongeshi mwatanga nakusakwilili vamwangana javasona.
- ✓ Vakulondezeze kutanga nakulava vasona-vumo.
- ✓ Valave vasona-vumo vali mumazu.

Seteko yakunangakana: Kuvalava Vasona-vumo mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vanunge vasona-vumo.
- Vashishise nakufumisa vasona-vumo.
- Vaheme chihemo chakutunga mazu.

Kukukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula kunuga vasona-vumo, kushishisa nakufumisa vasona-vumo, kutombola vavasona-vumo mu mazu na kuhema **chihemo**.

KUTANGA NAKULAMUNA

MUTWE WACHIHANDE1: Kutanga

Uhashi Wakunangakana Chuma 1; Kutangila vasona-vumo helu

Kujimbula: Omu Muli echi muCHIHANDE khana valongi navalinangula; kutanga kanawa nakulamuna.

Milimo 1; Kutanga vasona-vumo

Vinoma; kati javasona vumo /m/ /n/

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kutangila vasona-vumo helu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka.

Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi kati yavasona-vumo /ma/ /na/
- ✓ Pangila vasona-vumo nakuvalweza vatange.
- ✓ Hana jikati javasona-vumo kuli valongi.
- ✓ Lweza valongi vatangile helu.

Valongi:

- ✓ Vashishike jikati javasona-vumo /ma/ /na/
- ✓ Vatangile vasona-vumo helu

Seteko yakunangakana: Kutanga vasona-vumo mwakwoloka.

uhashi wakunangakana chuma 2; kutangila mazu helu nakuwavuluka mazu mwakwoloka.

Kujimbula: Omu echi muchihande khana valongi navalinangula; kutangilaa kanawa mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

Milimo 1; Kutanga vasona-vumo.

Vinoma; Kati Jamazu

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kutangile mazu helu watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela jikati jamayamazu valongi
- ✓ Valweze mwakutangila nakuvuluka mazu mwakwoloka.
- ✓ Lweza longi hilongi atangile helu nakuvuluka mazu mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jyamazu.
- ✓ Vakavangize longeshi mwakutangila mazu mwakwoloka.
- ✓ Longi hilongi atangile helu mazu nakuwavuluka mwakwoloka.

Seteko yakunangakana: Kutanga mazu mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, mulongeshi hana jikati jamazu jongi hilongi atangile helu.

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kutangila kanawa mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

CHIHANDE: MAZU

Mutwe wachihande 1: Kunangakana mazu.

Uhashi Wakunangakana Chuma; Kunangakana mazu amashi.

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

Milimo 1; Kunangakana mazu kuzachisa jingiza.

Vinoma; livaya, chati yamikuku

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kunangakana mazu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Soneka mukuku wakulinunga halivaya (khakanonamakala)
- ✓ Handununa mukuku namifunda yakusendavala kingo (khaka/nona/Makala)
- ✓ Soneka miukuku yiukwavo halivaya.
- ✓ Lweza valongi vahandunune mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala.
- ✓ Haka valongi muma zavu vahandunune mikuku ikwavo

Valongi:

- ✓ Vatale mukuku wakulinunga mwasoneka longeshi halivaya (khakanonamakala)
- ✓ Vatalijize longeshi omu mwa handununa mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala (khaka/nona/makala).
- ✓ Vahandunune mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala
- ✓ Mumazavu vahandunune mikuku yamaz.

Seteko Yakunangakanalingilo: Kunangakana mazu kuzachisa jingiza mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

➤ Vatunge mazu amashi.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

KWIVWISHISA

CHIHANDE: Kwivwilila Nakuhanjika

MUTWE WACHIHANDE1: Chikhukulwishi chachashi.

Uhashi wakunangakana Chuma; Vavuluke Chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Milimo 1; Kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

Vinoma; Mikanda yamijimbu

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kwivwilila nakuhanjika, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino. Mona ngana ngwove uwahise mujimbu wakuvatangila chipwe wakuvalweza.

Lweza valongi vevwilile kumujimbu.

Tela valongi mujimbu

Hulisa valongi venyike chikhukulwishi chachashi mumujimbu navevwa.

Valongi:

Vevwilile kumujimbu

Vavuluke chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Seteko yakunangakana: Kuvuluka chikhukulwishi chakwoloka mumujimbu.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

➤ Vahane chikukhulwiji mumujimbu.

Kukhukulula: Omu muchihande echi khana valongi vanalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu

KUSONEKA

CHIHANDE: CHALA

MUTWE WACHIHANDE 1: Kufumbanda vasona

Uhashi wakunangakana chuma; Kusoneka vasona

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge, kukopolola vasona, kusoneka vasona.

Milimo 1; Kukopolola jishepu

Vinoma; Chati yajishepu

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kufumba vasona, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Shimutwila navalongi hajishepu jaku lisezaseza.
- ✓ Lweza valongi twamiso yamwaza hakufunda jishepu.
- ✓ Lweza valongi mwakufunjila jishepu
- ✓ Funjika jishepu jakulihandununa halivaya.
- ✓ Lweza valongi mumavu vafunde jishepu jili halivaya

Valongi:

- ✓ Vashimutwile namulongeshi hajishepu jakulisezaseza.
- ✓ Vatwame twamiso yakwokokamwaza
- ✓ Vakwate sonekeso mwakwoloka.
- ✓ Vatalijize kulimulongeshi omu mwafunda jishepu.
- ✓ Mumazavu vafunde jishepu.

Seteko yakunangakana: Kukopolola jishepu mwakwoloka.

Milimo 2; Kusoneka mapelenge

Vinoma; chati yajishepu

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Lweza valongi vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Lweza valongi valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya
- ✓ Lweza valongi vasoneke mapelenge mumikanda yavo

Valongi:

- ✓ Vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Vatalijize mulonge omu mwa soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya.
- ✓ Vasoneke mapelenge mumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: Kusoneka mapelenge mwakwoloka.

Milimo 3; Kukopolola vasona

Vinoma: chati yavasona

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya. (r,n,m,h,b,p)
- ✓ Lweza valongi valondezeze kukopolola sona mupeho na halivaya.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali valondezeze kukopolola sona.
- ✓ Hitangana utale omu valongi umone nge vali nakukopolola sona mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwasonefunjika sona halivaya.
- ✓ Valondezeze kusonekafunjika sona mupeho na halivaya.
- ✓ Vavali vavali valondezeze kusonekafunjika sona.

Seteko yakunangakana: Kukopolola vasona mwakwoloka.

Milimo 4; Kusoneka Vasona

Vinoma: jisonেকে, mikanda

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya
- ✓ Lweza valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vatale sona ali halivaya.
- ✓ Valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Seteko Yakunangakana: Kusoneka vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Kopolole jishepu
- Kusoneka mapelenge
- Kusoneke vasone

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi valinangula; kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge, kusoneka vasona.

MUTWE CHIHANDE 2 : chala chavasona vakuhona kulinunga.

Uhashi wakunangakana chuma: Kusoneka mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinungavakwimana.

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

Milimo: Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

Vinoma: sonkeso

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi chala chavasona vakuhona kulinunga, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Lweza valongi mwakufumbula vasona (Mama, nemana, mona ..) kuzachia chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vatalijize mwakufumbula vasona (mama, nemana, mona...)
- ✓ Valondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.

- ✓ Valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo

Seteko yakunangakana: Kukopolola mazu kuzachisa chala chavasoena vakuhona kulinunga.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vasoneke vasona nachala chavasona vakwimana.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

CHIHANDE CHIVENE: KUHULA NAKULUMBUNUNA

KUHANJIKI NA KWIVWILILA

CHIHANDE: Kushimutwila

MUTWE CHIHANDE: Mijimbu na kulumbununa

kujimbula: muli echi chihande khana, mulongehi watela kunangula valongi evi: kuhanjika nakwivwilila, kutanga, mazu, kwivwishisa na kusoneka.

chihande chino, valongi;

- ❖ Vahanjike nakwivwilila, kutanga, mazu, kwivwishisa na kusoneka.

Kasangumwiso: Kuhulisa valongi mujila vechikuhulishilanga nakulumbununa

Mazu amalemu;

Kushishisa jishepu mapelenge vasona

Myangana javasona

vasona-vumo

vinoma

tutumwa

Mulimo 1: kukumisa mikuku

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi mijimbu na kulumbununa , watela kvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Hanjika mukuku wakuhona kukuma.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kuhanjika mukuku wakuhona kukuma.
- ✓ Lweza valongi vatonde lizu nalikumishisa mukuku.

Valongi

- ✓ Vevwilile mukuku wakuhona kukuma.
- ✓ valolondezeze kuhanjika mukuku wakuhona kukuma.
- ✓ Vatonde lizu nalikumishisa mukuku.

Seteko yakunangakana:

- Mikuku yakuhanjika kuyikumisa mwakwoloka.

Mulimo 2: kutunga mikuku kuzachisa miwimbimbi.

Vinoma: Mivwimbimbi

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi mivwimbimbi.
- ✓ Tunga mikuku kuzachisa mivwimbimbi.
- ✓ Lweza valongi vatunge mikuku kuzachisa mivwimbimbi.

Valongi:

- ✓ vatale mivwimbimbi.
- ✓ Vahanjike vili hamivwimbimbi.
- ✓ Vatunge mikuku kuzachisa mivwimbimbi.

Seteko Yakunangakana: kutunga mikuku mwakwoloka.

Mulimo1: Kuhulisa nakukumbulula vihula.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Soneka mikuku yakuhulisa nakumbulwiso halivaya.

chinjikizo

Lijina lyove yove hiya?

Yami kaumba,

- ✓ Tanga chihula na kumbulwiso halivaya.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kutanga
- ✓ Lweza longi ahulise lijina lyamukwavo natwame nenyi , nge nakumbulula ahulise mukwavo namushishi.

Valongi

- ✓ Vatale mikuku yakuhulisa na kumbulwiso yacho halivaya.
- ✓ Vevwilile omu mwatanga mulongeshi.
- ✓ valongi vakulondezeze kutanga
- ✓ longi hilongi ahulise lijina lyamukwavo natwame nenyi kwakamwi, nge nakumbulula ahulise mukwavo.

Seteko yakunangakana: kuhula nakumbulwilo
mwakwoloka.

KUTANGA

CHIHANDE: Kunangakana Vivumo

MUTWE WACHIHANDE 1: Kunangakana vivumo

Kujimbula: muli echi chihande valongi navalinagula kutombola vasona vumo mumazu, vihemo vyakulava vasona vumo, kutunga mazu kuzachisa vasona –vumo, na vihemo vyakutunga mazu,

Uhashi wakunangakana Chuma: kutombola nakuvumisa vivumo

Mulimo 1: kutombola vasona- vumo mumazu.

Vinoma: Jikati yavasona.

Muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kunangakana vivumo , watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Vuluka lizu lyakufwana nge; /koka/, (cvcv)
- ✓ Hula valongi vasona – vumo vali mulizu koka
- ✓ Vuluka lizu lyakufwana nge; namono

- ✓ Hula valongi vasona – vumo vali mulizu /namono/

Valongi

- ✓ vavuluka lizu :/koka/
- ✓ vatombole vasona – vumo vali mulizu /koka/
- ✓ vatombole vasona –vumo vali mulizu /namono/

Seteko yakunangakana: kutombola vasona – vumo mumazu mwakwoloka.

Mulimo 2: Kuhema vivumo vyakulava vasona –vumo

Vinoma: chati yavasona-vumo,jikati jamazu.

Muunangwilo

Mulongeshi

- Soneka lizu halivaya laha
- Tanga eli lizu kulivalongi.
- Handununa lizu laha nakulava vasona-vumo valimo la/ha.
- Haka valongi mumazavu valave vasonavumo vali mumazu akwavo. (hana, wilo, wino...)

Monangana ngwove unazachisa vinjikizo vyavivulu nge evi vili helu mangana valongi vevwishise.

Valongi

- ✓ Vatale lizu lili halivaya laha
- ✓ vatange lizu laha
- ✓ Vahandunune lizu laha nakulava vasona-vumo valimo la/ha
- ✓ Mumazavu valave vasona vumo vali mumazu akwavo (hana, wilo, wino...)

Seteko yakunangakana: kuhema vihemo vyakulava vasona-vumo mwakwoloka

Mulimo 3: kutunga mazu kuzachisa vasona-vumo.

VINOMA: jikati jamazu, jikati javasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi

- Soneka vasona-vumo **wa/to** halivaya.

- Tanga vasona vumo **wa/to** kulivalongi.
- Nunga vasona vumo utunge lizu wa + to= wato.
- Haka valongi mumazavu vanunge vasonavumo vatunge mazu

Ta + ta = ____

Le + lo= ____

Ta + la= ____

Valongi

- Vatale vasona-vumo /wa/ /to/
- Vatange vasona- vumo /wa//to/
- Vanunge vasona -vumo nakutunga lizu wa + to= wato.
- Mumazavu vanunge vasona vumo vatunge mazu.

Seteko yakunangakana: kutunga mazu mwakwoloka.

Mulimo 4: kutunga vasona-vumo kuzachisa vasona navamyangana javasona.

Vinoma: jikati javasona, jikati javamyangana javasona, na javasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Solwela valongi jikati javasona navamyangana javasona
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona navamyanga javasona vali hajikati **t + a= ta**
- ✓ Valongi mumazavu vanunge vasona navamyangana javasona vatunge vasona vumo.

Mona ngana ngwove ukavangize chalo chavivumo cha themu 1 (weekly schedule)

Seteko yakunangakana: kutunga mazu mwakwoloka.

Milimo 5: Kutanga vasona-vumo hachati

Vinoma: chati javasona-vumo,

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Solwela valongi chati javasona-vumo nakuyisukika halivaya
- ✓ Nangula mwakutangila vasona –vumo hachiti (tanga vamyangana javasona, vumisa vivumo vyavasona nakutanga vasona-vumo)
- ✓ Sanyika longi hilongi ezenga atange omu unatange.

Chati yavasona-vumo

Vamyangana	a	e	i	o	u
Vivumo					
h	ha	he	hi	ho	Hu
w	wa	we	wi	wo	
t	ta	te	ti	to	Tu

Valongi

- ✓ vatale hachati yavasona-vumo nakusukika mulongeshi halivaya
- ✓ vevwilile mwakutangila vasona –vumo hachiti
- ✓ Longi hilongi ezenga atange vasona-vumo hachati.

Seteko yakunangakana: kutunga vasona-vumo hachati mwakwoloka.

Milimo 6; Kuhandununa vasona-vumo

vinoma: jikati javasona-vumo, jikati javivumo najikati javamyangana javasona

muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Mbata vasona-vumo vamyangana javasona nasona uhake mupongishi.
- ✓ Solwela valongi pongishi yavasona-vumo vamyangana javasona navasona
- ✓ Lweza valongi vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.
- ✓ Lweza valongi mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona nasona

Valongi

- ✓ Vatale vasona-vumo, vasona navamyangana javasona vali mupongishi.
- ✓ Vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.
- ✓ Mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navassona

Seteko yakunangakana: Kuhandununa vasona-vumo omu vatela

milimo 7; kushishisa vasona

vinoma: livaya, jikati javasona, jikati jamazu

muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu halivaya (hala)
- ✓ Fumisako sona /h/ ali kulizu hala nakushishisako sona /t/ utunge lizu tala
- ✓ Soneka lizu halivaya valongi vashishiseko sona navafumisako (koma)

- ✓ Hana valongi mazu akulisezaseza mumazavu mangana vashishiseko vasona vekha. Mazu: (wato, sona, seha)

Valongi

- ✓ Vatale lizu lili halivaya hala
- ✓ Vatalijize kuli mulongeshi omu mwafumisa nakushishisa sona kulizu /t/
- ✓ vashishiseko sona navafumisako kulizu:koma
- ✓ mumazavu vashishiseko vasona vekha kumazu (wato, sona, seha)

Seteko yakunangakana: kushishisa vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ kutunga vasona-vumo.
- ✓ Tange vasona-vumo.
- ✓ Kuhandununa nakushishisa vasona-vumo mumazu.

Kukhukulula: Muli Echi Chihande valongi vanalinangula; kutunga vasona-vumo, kutanga vasona-vumo ha chati, kuhandununa vasona-vumo nakushishisa vasona kumazu.

MUTWE WACHIHANDE 2: Kweuluka havivumo

Uhashi wakunangakana chuma; Kutombola nakuzachisa vivumo

Kujimbula; Muli echi chihande valongi navalinangula kutombola chivumo chakavanga mulizu, kutombola chivumo chamakumishilo mulizu, kuhema vivumo vyakufumisa nakushishisa mulizu navihemo vyakushishisa vivumo.

Milimo 1; Kutombola vivumo vyatete mumazu.

vinoma; jikati javivumo, jikati jamazu

muunangwilo

mulongeshi

➤ Hanjika mazu (lema, lelo, liso, luku, lola ...)

- Lweza valongi vatombole vivumo vyatete mumazu unahanjika
- Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.

Valongi

- Vevwilile mazu mwahanjika mulongeshi.
- Vatombole vivumo vyatete vili mumazu.
- Vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.

seteko yakunangakana: kutombola vivumo vyatete mumazu mwakwoloka.

mulimo 2: kutombola vivumo vyamakushilo mumazu.

vinoma: jikati javivumo

muunangwilo

Mulongeshi

- Hanjika mazu (mesa, hano, wele, ami, nenu ...)
- Lweza valongi vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.

- Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana

Valongi

- Vevwilile mazu mwahanjika mulongeshi.
- Vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.
- Vahanjike mazu akwavo ali navivumo khana.

Seteko yakunangakana: Kutombola vivumo vyamakumishilo mumazu mwakwoloka.

Mulimo 3: Kuhema vihemo vyakweuluka vivumo vyakufwana nge kujima na kushishisa vivumo, na kwivwilila vivumo vyakulisezaseza.

Chihemo chakushishisa vivumo

Muunangwilo

mulongeshi

- Soneka sona-vumo /**ta**/ halivaya
- Fumisako chivumo /**t**/ nakushishisako chivumo /**m**/ nakutungwa sona-vumo /**ma**/

- Lweza valongi vatwalilile kushishisa vasona –vumo vakulihandununa

Valongi

- Vatalijize sona-vumo **/ta/** ali halivaya.
- Vafumiseko chivumo **/t/** nakushishisako chivumo **/m/** nakutunga sona-vumo **/na/**
- Vatwalilile kushishisa vivumo vikwavo.

mulimo 4: kuhema vihemo vyamazvu avivumo vyakulifwana.

vinoma; chati yavivumo vyamazvu akulifwana.

muunangwilo

mulongeshi

Soneka mazu avivumo vyakulifwana (mama = tata, meso= mesa , nathu =muthu, vana= vanwa ...)

- Tanga mazu avivumo vyakulifwana.
- Lweza valongi vakavangize kutanga mazu avivumo vyakulifwana.
- Haka valongi mumazavu vahanjike mazu avivumo vyakulifwana.

Valongi

- ✓ Vatale mazu avivumo vyakulifwana (mama = tata, meso= mesa , nathu =muthu, vana= vanwa) vili halivaya.
- ✓ Vahanjike mazu avivumo vyakulifwana.
- ✓ Mumazavu vahanjike mazu avivumo vyakulifwana.

Seteko Yakunangakana: Kuhanjika mazu avivumo vyakulifwana mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatombile chivumo chatete mumazu.vimumo mumazu.
- ✓ Vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.
- ✓ Vafumise nakushishisa

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula kutombola chivumo chatete mulizu, kutombola chivumo chamakumishilo mulizu, kuhema vivumo vyakufumisa nakushishisa mulizu, chihemo chakushishisa vivumo na mazu avivumo vyakulifwana.

CHIHANDE 2: Vivumo

MUTWE WACHIHANDE 1: Vivumo vyavasona.

Uhashi wakunangakana Chuma; Kuvumisa vivumo vyavasona.

kujimbula: omu muchihande khana valongi navalinangula; kuvumisa vivumo vyavasona, kutombola vivumo, na kuhandula vasona.

milimo 1; kuvumisa vasona.

vinoma; chati javasona, livaya, mivwimbimbi

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi vivumo vyavasona, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Lweza valongi nangutanjika jikati javasona valinangula lyehi (**aA, eE,il, oO, uU, nN, kK,khKH**) nakujifwika.
- ✓ Lweza longi umwe afukunune kati yasona nakuyivumisa.
- ✓ Solwela valongi vasona vakwavo (**/hH/ /wW/ ...**)
- ✓ Haka valongi mumazavu mangana valipeche navakwavo.

Valongi:

- Longi hiongi afukunune kati yasona nakuyivumisa.
- Mumazavu valongi vavumise vivumo **/Hh/ /Ww/**

seteko yakunangakana: kuvumisa vivumo vyavasona mwakwoloka.

milimo 2; kutombola vivumo.

vinoma: mivwimbimbi wa thumbi, thamba.

muunangwilo

Mulongeshil

- ✓ Solwela valongi chuma chinaputuka na chivumo /**th**/ chakufwana nge (thumbi, thamba, thombi ...)
- ✓ Hula valongi vachivuluke chize chuma vanamono.
- ✓ Valongi vavumise chivumo chatete mulizu thumba.
- ✓ Solwela valongi kati ya sona /**th**/ nakuchivumisa.
- ✓ Twalililaho navivumo vikwavo

Valongi:

- ✓ Valongi vatombole chivumo chatete mulizu thumba.
- ✓ Valongi vavumise kati yasona /**th**/
- ✓ Vatwalilileho kuvimisa vivumo vikwavo.

Seteko yakunangakana: Kutombola vivumo vyavasona mwakwoloka.

milimo 3; kuhandula vasona

vinoma: kati jatutumwa namyangana ...

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Solwela valongi jikati jatutumwanamyangana.
Vasona: (tT,IL,wW,thTH). Vamyangana:
(aA,eE,il,oO,uU)
- ✓ Lumbunwina valongi vamyangana natutumwa vali hajikati.
- ✓ Lweza valongi vahandunune vamyangana natutumwa vali ha jikati

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jatutumwanavamyangana.
- ✓ Vahandunune vamyangana natutumwa vali ha kati.

Vahandunune tutumwa namyangana javasona.

Seteko yakunangakana: Kuhandununa vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

A. Vasona-vumo vangahi vali mumazu;

1. Khaka= _____

2. Namono= ____

3. Lelo = ____

4. Thumbi = ____

5. Hela = ____

B. Sakula chivumo chatete mumazu;

1. Nathu = ____

2. Kakoma = ____

3. Hamene = ____

4. Masa= ____

5. Katolo= ____

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula;
kuvumisa vivumo, kutombola vivumo, na kuhandula vivumo.

MUTWE WACHIHANDE: 2 Vasona- vumo

Uhashi wakunangakana chuma; Nunga vasona navamyangana javasona nakutunga vasona-vumo(kavangiza longeselo yamwakutangishila vanale)

Vinoma: Kati javasona-vumo, tutumwa, navamyangana javasona.

Kujimbula: Omumuchihande khana valongi navalinangula; kutunga vasona-vumo, kutanga vasona-vumo ha chati, kuhandununa vasona-vumo nakushishisa vasona kumazu.

Milimo 1; Kutunga vasona-vumo

Muunangwilo

Mulongeshil:

Mukunangula valongi vasona- vumo, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi jikati javasona na vamyangana javasona.
- ✓ Nunga vasona na myangana javasona utunge sona-vumo **(t+a = ta, t+e= te ...)**
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona navamyangana javasona.
- ✓ Hana valongi jikati javasona neji javamyangana javasona mumazavu vatunge vasona-vumo

Valongi:

- ✓ Vatale jikati javasona navamyangana javasona.
- ✓ Vatalijize kununga cha sona navamyangana javasona nakutunga vasona-vumo **(t+a = ta, t+e= te ...)**
- ✓ Vanunge sona navamyangana javasona vatunge vasona –vumo
- ✓ Mumazavu vanunge vasona navamyangana javasona vatunge vasona-vumo.

Seteko yakunangakana: Kutunga vasona-vumo kuzachisa vasona naSamyangana javasona mwakwoloka.

MUTWE CHIHANDE 3: Mazu

uhashi wakunangakana: Nunga vasona-vumo nakutunga mazu.

Kujimbula: Omu muCHIHANDE khana valongi navalinangula; kununga vasona-vumo vatunge mazu, kujima nakushishisa vasona-vumo, kutombola vasona-vumo vali mumazu, nakulava vasona-vumo.

milimo 1; kununga vasona-vumo na kutunga mazu

vinoma: jikati javasona-vumo

muunangwilo

mulongeshi:

Mukunangula valongi nunga vasona-vumo nakutunga mazu, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi jikati javasona-vumo (**ma, we, la, ki, no, he...**)
- ✓ Nunga vasona-vumo **he + la = hela**
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona-vumo nakutuunga mazu.

Hana jikati javasona-vumo vakulisezaseza mumazavu valongi vatunge mazu.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati javasona-vumo vakulisezaseza (**ma, we, la, ki, no, he...**)
- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwatunga lizu (**he + la = hela**)
- ✓ Vanunge vasona-vumo nakutunga mazu.
- ✓ Mumazavu vanunge vasona-vumo nakutunga mazu.

Seteko yakunangakana: Kununga vasona-vumo nakutunga mazu mwakwoloka.

milimo 2; kujima nakushishisa vasona-vumo.

vinoma: jikati javasona-vumo

muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu lupa halivaya.
- ✓ Fumisako sona-vumo /lu/ nakushishisako sona-vumo /sa/
- ✓ Lweza valongi vafumiseko vasona-vumo kumazu, nathu, weluka... nakushishisako vasona-vumo vekha.

Hana mazu valongi mumazavu vafumise nakushishisa vasona-vumo vekha.

Valongi:

- ✓ Vatale mulongeshi omu mwafumisa sona-vumo nakushishisako vasona-vumo vekha.
- ✓ Vafumiseko vasona-vumo kumazu nakushishisako vekha.

✓ Mumazavu vafumise vasona-vumo kumazu
nakushishisako vekha.

seteko yakunangakana: Kushishisa vasona-vumo
mwakwoloka.

CHIHANDE: KUTANGA NAKULAMUNA

MUTWE WACHIHANDE 1: Kutanga

Uhashi wakunangakana chuma 1; Kutangila vasona-vumo
helu

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula;
kutanga kanawa nakulamuna.

milimo 1; kutanga vasona-vumo

vinoma; kati javasona /t/ /s/

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kutangila vasona-vumo helu, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi kati yavasona-vumo /ta/ /sa/
- ✓ Pangila vasona-vumo nakuvalweza vatange.
- ✓ Lweza valongi vatangile helu.

Valongi:

- ✓ Vashishike jikati javasona-vumo /ta/ /sa/
- ✓ Vatangile vasona-vumo helu

Seteko yakunangakana: Kutanga vasona-vumo mwakwoloka.

Uhashi wakunangakana chuma 2; VKutangila mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

Kujimbula: Omumuchihande khana valongi navalinangula; kutangila mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

milimo 1; kutanga mazu.

vinoma; jikati jamazu

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kutangile mazu helu watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela jikati jamazu valongi
- ✓ Valweze mwakutangila nakuvuluka mazu mwakwoloka.
- ✓ Lweza longi hilongi atangile helu nakuvuluka mazu mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jamazu.
- ✓ Vakavangize longeshi mwakutangila mazu mwakwoloka.
- ✓ Longi hilongi atangile helu mazu nakuwavuluka mwakwoloka.

Seteko yakunangakana: Kutanga mazu mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

Kutangila mazuhelu nakuwavuluka mwamwaza.

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kutangila mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

MAZU

CHIHANDE: MAZU

MUTWE CHIHANDE 1: Kunangakana mazu.

uhashi wakunangakana chuma; kunangakana mazu amashi.

kujimbula: omu muchihande khana valongi navalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

milimo 1; kunangakana mazu kuzachisa jingiza.

vinoma; livaya, chati yamikuku

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kunangakana mazu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Soneka mukuku wakulinunga halivaya
(tatanasavalamuzuvo)
- ✓ Handununa mukuku namifunda yakusendavala
(Tata/nasavala/muzuvo)
- ✓ Soneka mikuku yikwavo halivaya.
- ✓ Lweza valongi vahandunune mikuku kuzachisa
mifunda yakusendavala .

Haka valongi mumazavu vahandunune mikuku ikwavo

Valongi:

- ✓ Vatale mukuku wakulinunga mwasoneka longeshi
halivaya (tatanasavalamuzuvo)
- ✓ Vatalijize longeshi omu mwa handununa mukuku
kuzachisa mifunda yakusendavala
(Tata/na/savala/muzuvo).

- ✓ Vahandunune mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala
- ✓ Mumazavu vahandunune mikuku yamazuru.

Seteko yakunangakana: Kunangakana mazu kuzachisa jingiza mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vatange mazu amashi. (mama, ou, nona....)

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

KWIVWISHISA

CHIHANDE: Kwivwilila nakuhanjika

MUTWE WACHIHANDE: Chikhukulwishi chachashi.

Uhashi wakunangakana chuma; Chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

kujimbula: omumuchihande khana valongi navalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

milimo 1; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

vinoma; mikanda yamijimbu

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kwivwilila nakuhanjika, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino. Mona ngana ngwove uwahise mujimbu wakuvatangila chipwe wakuvalweza.

- ✓ Lweza valongi vevwilile mujimbu.
- ✓ Hulisa valongi chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Valongi:

- ✓ Vevwilile mujimbu
- ✓ Vavuluke chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Seteko yakunangakana: Kuvuluka chikhukulwishi chakwoloka mumujimbu.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- Vavuluke chikukulwiji mumujimbu.

Kukhukulula: Omumuchihande khana valongi
vanalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi
mumujimbu.

KUSONEKA

CHIHANDE: CHALA

MUTWE WACHIHANDE 1: Kufumba vasona

Uhashi wakunangakana chuma; Kusoneka vasona

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula;
kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge.

Milimo 1; Kukopolola jishepu

vinoma; chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kufumba vasona, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Shimutwila navalongi hajishepu jaku lisezaseza.
- ✓ Lweza valongi twamiso yamwaza hakufunda jishepu.
- ✓ Lweza valongi mwakufunjila jishepu
- ✓ Funjika jishepu jakulihandununa halivaya.

- ✓ **Lweza valongi mumavu vafunde jishepu jili halivaya**

Valongi:

- ✓ Vashimutwile namulongeshi hajishepu jakulisezaseza.
- ✓ Vatwame twamiso yakwoloka
- ✓ Vakwate sonekeso mwakwoloka.
- ✓ Vatalijize kulimulongeshi omu mwafunda jishepu.

- ✓ Mumazavu vafunde jishepu.

Seteko yakunangakana: Kukopolola jishepu mwakwoloka.

milimo 2; kusoneka mapelenge

vinoma; chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Lweza valongi vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Lweza valongi valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya
- ✓ Lweza valongi vasoneke mapelenge mumikanda yavo

Valongi:

- ✓ Vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Vatalijize mulonge omu mwa soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya.
- ✓ Vasoneke mapelenge mumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: Kusoneka mapelenge mwakwoloka.

mulimo 3; Kukopolola vasona

Vinoma: chati yavasona

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya.
- ✓ Lweza valongi valondezeze kukopolola sona mupeho nahalivaya.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali valondezeze kukopolola sona.
- ✓ Hitamuvalongi umonenge vali nakukopolola sona mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwasoneka sona halivaya.
- ✓ Valondezeze kusoneka sona mupeho na halivaya.
- ✓ Vavali vavali valondezeze kusoneka sona.

Seteko yakunangakana: Kukopolola vasona mwakwoloka.

milimo 4; kusoneka vasona

vinoma: jisonekeso, mikanda

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya
- ✓ Lweza valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vatale sona ali halivaya.
- ✓ Valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Seteko Yakunangakana: Kusoneka vasona mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, vahane cheseko cha,

- Kukopolola jishepu.
Kusoneka mapelenge.

Kukhukulula: Omumuchihande khana valongi valinangula; kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge.

MUTWE WACHIHANDE 2 : chala chavasona vakuhona kulinunga.

Uhashi wakunangakana chuma: Kusoneka mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

Milimo: Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

vinoma: sonekeso

muunangwilo

mulongeshi:

Mukunangula valongi chala chavasona vakuhona kulinunga, watela kvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Lweza valongi mwakufumbula vasona (**c, a, d, g, o, q, e ...**) kuzachia chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vatalijize mwakufumbula vasona (**c, d, a, g, o, e, q**) kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Valondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.

- ✓ Valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo

seteko yakunangakana: Kukopolola mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, vahane cheseke cha,

- Kukopolola mazu nachala chavasona vakuhona kulinunga.
- Kusoneka mapelenge.

Kukhukulula: Omumuchihande khana valongi vanalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga

CHIHANDE CHIVENE: 4 KUHANJIKA NAVAKULWANE

Kwaula:

Ou mutwe wachihande khana, mulongeshi watela kunangula valongi muvilongeselo evi: kwivwilila nakuhangika, kutanga, mazu, kwivwishisa na kusoneka. Evi vilongeselo khana navikafwako valongi kutachikiza kutanga na kusoneka.

Uhashi Wakunangakana Vyuma: Chivwasano.

Kasangumwiso:

Mazu amalemu Emwane Makanya Luyanjisa Ngukonekelenuko
Mwane vulye mwane

CHIHANDE: Kwivwilila na kuhanjika

MUTWE WACHIHANDE : Kushimutwila

Uhashi wakunangakana chuma: Kuzachisa mazu anatelamo nge
vali nakuhanjika navakulwane chipwe masepa.

Kujimbula ; Omu muchihande khana valongi valinangule mazu
anatela kuzachisa ngevali nakuhanjika navakulwane.

Mulimo 1: Kutombola mazu na mikuku yakuzachisa ngevali
nakuhangika navakulwane.

Vinoma: Muvwimbimbi ulinakusolola vanyike avnafukama vali
nakuhanjika navakulwane

Muunangwilo

Mulongeshi:

**Mukunangula valongi kwivwilila nakuhanjika, watela kuanangula
nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale
mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.**

- ✓ Hulisa valongi vakulweze mazu vachi kuzachisanga nge vali nakuhanjika navakulwane.
- ✓ Lweza valongi vashimutwile mazu akuzachisa nge vali navakulwane.

Valongi:

- ✓ Vavuluke mazua vechi kuchisa nge vali nakuhanjika navakulwane.
- ✓ Valongi vashimutwile mazu akuzashi nga vali nakuhangika navakulwane.
- ✓ Valongi vaheme chihemo chakuanjika navakulwane.

.Seteko yakunangakana: Mazu na namikuku kuyizachisa mwakwoloka hakuhanji navakulwane.

Mulimo:2. Kuhema chihemo chakwivwilila na kuhanjika navakulwane na masepa (havihande vyaluyanjisa lwa vanyike na kuzachisa vitumbo mujilayakuluwa).

Muunangwilo

Mulongechi:

- ✓ Panga valongi mumazavu avali.
- ✓ Hana valongi vihanda vyachihemo.
- ✓ Lweza valongi vaheme chihemo chakwivwilila na kuhanjika navakulwane.

Valongi:

- ✓ Vapwenga mumazavu avali.
- ✓ Vapwenge muvhanda vyachihemo.
- ✓ Vaheme chihemo chakwivwilila na kuhanjika navakulwane.
- ✓

Seteko yakunangakana: kuhanjika nakuvakulwane na masepa mujila yakwoloka

Mulimo 3: Kuhema chihemo chakwivwilila na kuhanjika kuvakulwane na masepa javo havihande vyakufwana nge; luyanjisa lwa vanyike na kuzachisa vitumbo mujila yakuluwa).

Vinoma: Muvwimbimbi ulinakusolola vanyike vanafukama vali nakuhanjika navakulwane.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Haka valongi mumazavu avali.
- ✓ Hana valongi vihanda vyachihemo.
- ✓ Lumbununa vihanda vya chihemo
- ✓ Lweza valongi vaheme chihemo chakwivwilila na kuhanjika kuvakulwane na masepa

Valongi:

- ✓ Vapwenga mumazavu avali.
- ✓ Vapwenge muvhanda vyachihemo.
- ✓ Vevwilile vihanda vyachihemo
- ✓ Vaheme chihemo chakwivwilila na kuhanjika namasepa.

Seteko yakunangakana: Chihemo chakwivwilila na kuhanjika navakulwane na masepa kuchihema mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, vahane cheseke cha

Kushimutwila nakuzachisa mazu atela kuzachisa hakuhanjika navakulyane chipwe masepa.

Kukhukulula : Omu muchihande khana valongi vandalinangula mazu atela kuzachisa nge vali nakuhanjika navakulwane chipwe javo nge valinakuhanjika navakulyane na masepa javo

MUTWE WACHIHANDE B: KUTANGA

Kujimbula:

Omu muchihande khana nachiya nakutala ha kunangakana havivomo, vaso-vumo.

Chihande: Kunangakana vivumo

Mutwe wachihande: Kunangakana vivumo.

Uhashi wakunangakana chuma: Kutombola na kutunga vasona-
Vumo

Mulimo 1: Kutombola vasona-vumo mumazu

Vinoma : livaya na mivwimbimbi ...

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi kunangakana vivumo, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Hanjika mazu awa, (**lupa, sapato, nanu...**)
- ✓ Lweza valongi vasakule vasona-vumo mumazu vanvu.
- ✓ Lweza Valongi vaheme Chihemo chavasona-vumo: (mulongeshi hanjika mazu nakulweza valongi vemike munwe washina nge mulizu muli vasona-vumo (**pa, sa, to,na**).
- ✓ Lweza valongi valave vivumo mulizu (Mulongeshi hanjika mazu nakulweza valongi vakwilile omu nauvuluka sona-vumo hisona-vumo.

Valongi:

- ✓ Vevwilile vivumo evi(pa, sa, to, na....)
- ✓ Vasakule vasona-vumo mumazu navevwa.
- ✓ Vaheme Chihemo chavasona-vumo: (mulongeshi hanjika mazu nakulweza valongi vemike munwe washina nge mulizu muli vasona-vumo (lupa, sapato,nanu).

Valave vivumo mulizu (Mulongeshi hanjika mazu nakulweza valongi vasakwilile omu nauvuluka sona-vumo hisona-vumo.

Seteko yakunangakana: Vasona-vumo kuvasakula mumazu vanahanjika mwakwoloka.

Mulimo 2: Kuhema chihemo chakulava vasona-vumo (kusakwila)

Vinoma : Valongi na mulongeshi.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hanjika lizu lili navasona-vumo vavali.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze lizu unahanjika “**kawa**”.
- ✓ Lweza valongi vasakwilile kwesekesa navasona- vumo vali mulizu “**kawa**”.

Valongi:

- ✓ Vevwilile lizu lili navasona-vumo vavali.

- ✓ Valongi valondezeze lizu mwahanjika mulongechi “**kawa**”.
- ✓ Valongi vasakwilile kwesekesa navasona- vumo vali mulizu **ka/ wa**.

4. Seteko yakunangakana: Chihemo chakusakwilila vasona-vumo kuchihema mwakwoloka.

Mulimo 3: Kutunga mazu.

Vinoma: Valongi na mulongeshi.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Vuluka vasona-vumo **ta/ta**
- ✓ Lweza valongi vavuluke mazu kuzachisa vasona-vumo. (ta/ /ta/...)
- ✓ Lweza valongi vanunge nakutunga mazu akulihandununa.

Valongi:

- ✓ Valongi valondezeze uluka mazu kuzachisa vivumo.
- ✓ Valongi vavuluke mazu kuzachisa vasona-vumo. (ta/ /ta/...)
- ✓ Valongi vanunge nakutunga mazu akulihandununa.

Seteko Yakunangakana: Kuhanjika mazu kuzachisa vasona-vumo mwakwoloka

Mulimo 4: Vihemo vyakutunga mazu.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Vavuluka lizu nakuhulisa valongi vahanjike vasona-vumo vali mulizu (sonekeso).
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kuvumisa vasona-vumo vali mulizu (so,ne,ke,so).
- ✓ Lweza valongi vaheme chihemo chakutunga mazu.

Valongi:

- ✓ Vavuluke vasona-vumo vali mulizu sonekeso. (so,ne,ke,so).
- ✓ Valondezeze kuhanjika vasona-vumo vali mulizu (so,ne,ke,so).

Seteko Yakunangakana: kunangakana vivumo na vasona-vumo mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, vahane cheseke cha,

Longi hilongi avumise vivumo navasona-vumo.

Kukhukulula : chihande khana chinatalenga ha kunangakana havivumo na vaso-vumo

MUTWE WACHIHANDE 2: KWEULUKA Havivumo.

Uhashi Wakunangakana Chuma: Kutombola nakutungu vivumo (h, f, t,s....).

Vinoma: livaya,

Kujimbula : Omu muchihande khana valongi navalinangula; kutombola nakutungu vivumo, kutombola vivumo vyatete mumazu, kutombola vivuma vyamakumishilo mumazu, vihemo vyakushishisa nakufumisa vivumo na mazu avivumo vyakulifwana.

Mulimo 1:Kutombola nakutungu chivumo.

Muunangwilo

Mulongeshi:

Mukunangula valongi kweuluka havivumo, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Hanjika mazu. (senga, muthu, litemo...).
- ✓ Lweza valongi muvizavu chipwe umwe naumwe vakulondezeze kuhanjika mazu.
- ✓ Lweza longi hilongi ahanjike mazu'
- ✓ lweza valongi vavumise chivumo chatete mumazu vanatange

Valongi:

- ✓ Vevwilile mazu. (senga, muthu, litemo...).
- ✓ Mumazavu chipwe umwe naumwe valondezeze kuhanjika mazu.

Longi hilongi ahanjike mazu.vavumise chivumo chatete mumazu.

Seteko Yakunangakana: Chivumo chatete mulizu kuchivumisa mwakwoloka.

Mulimo 2: Kutombola nakutunga chivumo chamakumishilo mulizu.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Hanjika mazu. (seke kapeza , litemo...).
- ✓ Lweza valongi muvizavu chipwe umwe naumwe vakulondezeze kuhanjika mazu.
- ✓ Lweza valongi hilongi ahanjike mazu'
- ✓ Lweza valongi vavumise chivumo chatete mumazu vanatange.

Valongi:

- ✓ Vevwilile mazu. (seke kapeza, litemo...).
- ✓ Muvizavu chipwe umwe naumwe valondezeze kuhanjika mazu.
- ✓ Longi hilongi ahanjike mazu.

Valongi vavumise chivumo vyakukumishilako mumazu

.Seteko Yakunangakana: Chivumo chamakumishilo mulizu kuchivumisa mwakwoloka.

Mulimo3:vihemo vyakujima nakushishisa vivumo.

Muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Lweza valongi vaheme chihemo munwe washina mwilu , na munwe washina mwishi..

- ✓ Hanjika mazu mangana valongi vemike mumwe washina helu nge navevwa chivumo /K/ na /n/. venyike nawa mumwe washina nge mulizu chivumo chauchimo.

Mazu

- ❖ Lupasa
- ❖ Neka
- ❖ Kaswa
- ❖ Chishika

Valongi:

- ✓ vaheme chihemo.
- ✓ vavumise vivumo.

Seteko Yakunangakana: Kuhema vihemo vyakweuluka na vivumo mwakwoloka.

Mulimo 4 : Mazu avivumo vyakulifwana.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu halivaya (lupa...).
- ✓ Hula valongi vakulweze mazu ali navivumo vyakulifwana.
- ❖ Lupa
- ❖ Lupasa
- ❖ Luka
- ❖ Lukali
- ✓ Hula valongi vatombole vivumo vyakulifwana mumazu .
- ✓ Valongi vembenga mwaso wamazu uli navivumo vyakulifwana.

Mwaso:

- ❖ Ami nangwamba.....lupa
- ❖ Yatu natwamba.....lupasa
- ❖ Yove nawamba.....luka

Valongi:

- ✓ Vavuluke mazu alina vivumo vyakulifwana.
- ✓ Vembenga mwaso.

Seteko Yakunangakana: Vivumo kuvivumisa mwakwoloka kuzachisa mazu akulifwana.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatombile chivumo chatete mumazu.
- ✓ Vatombole vivumo vyamakumishilo mumazu.
- ✓ Vafumise nakushishisa.

Kukhukulula : Omu muchihande khana valongi vanalinangula mwakweulukila vivumo kuhichila mukuvimisa vivumo vyatete na evi vyakukumishilako mumazu. Vanaheme nawa vihemo.

CHIHANDE: VIVUMO

Mutwe Wachihande: Vivumo vyavasona

Kujimbula Omu muchihande khana echi, valongi navavumisa vivumo vyavasona , kutombola vivumo, kuhandula vasona.

Uhashi Wakunangakana Chuma: Kuvumisa vivumo vyavasona

Mulimo 2: Kutombola vivumo

Vinoma: kati yavivumo

Muunangwilo

Mulongeshi

- ✓ Hulisa valongi vavuluke mazu chipwe vyuma vatachikiza vili nachivumo chasona /v/ /V/.
- ✓ Soneka mazu halivaya awa ali nachivumo /v/ /V/.
- ✓ Iweze valongi vatombole mazu ali nachivumo.
- ✓ kutombola vivumo vyavasona.

Valongi:

- ✓ vavuluke mazu chipwe vyuma vatachikiza vyatwama nachivumo /v/ /V/.
- ✓ Soneka mazu halivaya awa ali nachivumo /v/ /V/.
- ✓ Navatombolale mazu ali nachivumo khana,

Seteko yakunangakana: Vivumo yavasona kuvitombola mwakwoloka.

Mulimo 3: kuhandula vivumo.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Lumbika jikati javasona vakulisezeseza.
- ✓ Lweza valongi mumazavu vahandule vasona vakulisezeseza.

- ✓ Lweza valongi vasakule vasona valizu; (Makala)
- ✓ .

Valongi:

- ✓ Valongi muvizavu vahandule vasona vakulisezaseza.
- ✓ Longi hilongi ahandule vasona vakulisezaseza.
- ✓ Vatombole vasona vamulizu **(Makala)**

Seteko yakunangakana: Vivumo yavasona kuvahandununa mwakwoloka.

CHIHANDE 2: VASONA-VUMO

uhashi wakunangakana chuma: Kununga vasona na vamyangana javasona vatunge vasona-vumo

Kujimbula: Muchande chino, valongi navatunga vasona-vumo, kutanga chati yavasona-vumo, kuhandununa na kushishisa sona.

Mulimo 1 : Tunga vasona-vumo kuzachisa vivumo javasona na vamwngana javasona.

vinoma: jikati jatutumwa na vamyangana

muunangwilo:

mulongeshi Mukunangula valongi vasona -vumo, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Hituluka muvamyangana javasona navalongi.
 - ✓ Solola kati yachivumo / y/.
 - ✓ Vumisa chivumo / y /
 - ✓ Lweza valongi vakulondezeze.
 - ✓ Soneka katumwa /y/ na mwangana /a/ halivaya.
 - ✓ Solola mwakunungila katumwa /y / na mwangana / a /.
 - ✓ Lweza valongi vazachise livaya chipwe jikati vanunge katumwa /y/ na mwangana /a/ vatunge sona-vumo / ya /.
- Ya ye yi yo yu

Valongi:

- ✓ Vahituluke muvamyangana javasona.
- ✓ Valondezeze mwakuvumishila chivumo /y /.
- ✓ Vashishike omu mulongeshi ali nakusoneka katumwa /y/ na mwangana /a/ halivaya.

- ✓ Vanuge katumwa / y / na mwangana / a /. Ya ye yi
yo yu
- ✓ Valweze valongi vatange vasona-vumo

Seteko yakunangakana: Vasona-vumo kuvatunga kuzachisa vivumo javasona na vamwngana javasona mwakwoloka

Mulimo 2 :Kutanga chati yavasona-vumo.

- ✓ Solwela valongi chati javasona-vumo nakuyisukika halivaya
- ✓ Nangula mwakutangila vasona -vumo hachiti (tanga vamyangana javasona, vumisa vivumo vyavasona nakutanga vasona-vumo)
- ✓ Sanyika longi hilongi ezenga atange omu unatange.

Chati yavasona-vumo

VAMYANGANA	a	e	i	o	u
VIVUMO					
S	Sa	Se	si	so	su
Ny	nya	Nye	nyi	nyo	nyu
Ng	nga	Nge	ngi	ngo	Ngu

Valongi

- ✓ Vatale Hachati Yavasonavumo Nakusukika Mulongeshi Halivaya
- ✓ Vevwilile Mwakutangila Vasona –Vumo Hachiti
- ✓ Longi Hilongi Ezenga Atange Vasona-Vumo Hachati

Seteko yakunangakana : Kutanga chavasona-vumo vachitange mwakwoloka .

Milimo 3; Kuhandununa vasona-vumo

Vinoma: jikati javasona-vumo, jikati javivumo najikati javamyangana javasona

Muunangwilo

Mulongeshi:

- ✓ Mbata vasona-vumo vamyangana javasona nasona uhake mupongishi.
- ✓ Solwela valongi pongishi yavasona-vumo vamyangana javasona navasona
- ✓ Lweza valongi vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.
- ✓ Lweza valongi mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona nasona

Valongi

- ✓ Vatale vasona-vumo, vasona navamyangana javasona vali mupongishi.
- ✓ Vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navasona.
- ✓ Mumazavu vahandunune vasona-vumo kuvamyangana javasona navassona

seteko yakunangakana: kuhandununa vasona-vumo omu vatela

milimo 4; kushishisa vasona

vinoma: livaya, jikati javasona, jikati jamazu

muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu halivaya (sala)
- ✓ Fumisako sona /s/ ali kulizu hala nakushishisako sona /v/ utunge lizu tala
- ✓ Soneka lizu halivaya valongi vashishiseko sona navafumisako (vala)
- ✓ Hana valongi mazu akulisezaseza mumazavu mangana vashishiseko vasona vekha. Mazu: (vala, sana, tata)

Valongi

- ✓ Vatale lizu lili halivaya hala

- ✓ Vatalijize kuli mulongeshi omu mwafumisa nakushishisa sona kulizu /t/
- ✓ vashishiseko sona navafumisako kulizu:koma
- ✓ mumazavu vashishiseko vasona vekha kumazu (wato, sona, seha)

Seteko Yakunangakana: kushishisa vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatange vasona-vumo hachati.
- ✓ Vahandunune nakushishi vasona.
- ✓ Vashishise vasona mumazu.

Kukhukulula: Muli echi chihande valongi vanalinangula; kutunga vasona-vumo, kutanga vasona-vumo ha chati, kuhandununa vasona-vumo nakushishisa vasona kumazu.

MUTWE WACHIHANDE 3: Mazu

Uhashi wakunangakana; nunga vasona-vumo nakutunga mazu.

Kujimbula: Omu Muli echi muchihande khana valongi navalinangula; kununga vasona-vumo vatunge mazu, kujima

nakushishisa vasona-vumo, kutombola vasona-vumo vali mumazu, nakulava vasona-vumo.

milimo 1; kununga vasona-vumo na kutunga mazu

vinoma: jikati javasona-vumo

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi nunga vasona-vumo nakutunga mazu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi jikati javasona-vumo (ya, se, la, ki, to, nya...)
- ✓ Nunga vasona-vumo ny + ma = nyama
- ✓ Lweza valongi vanunge vasona-vumo nakutuvatungae mazu.
- ✓ Hana jikati javasona-vumo vakulisezaseza mumazavu valongi vatunge mazu.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati javasona-vumo vakulisezaseza (ya, se, la, ki, to, nya ...)
- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwatunga lizu (nya + ma = nyama)

- ✓ Vanunge vasona-vumo nvakutungae mazu.
- ✓ Mumazavu vanunge vasona-vumo nakutunga mazu.

Vinoma: jikati javasona-vumo

Seteko yakunangakana: kununga vasona-vumo nakutunga mazu mwakwoloka.

milimo 2; kujima nakushishisa vasona-vumo.

vinoma: Jikati javasona-vumo

MUUNANGWILO

Mulongeshi:

- ✓ Soneka lizu lupa halivaya.
- ✓ Fumisako sona-vumo **ya** nakushishisako sona-vumo **ya**
- ✓ Lweza valongi vafumiseko vasona-vumo kumazu; ika, kana,... nakushishisako vasona-vumo vekha.

Hana mazu valongi mumazavu vafumise nakushishisa vasona-vumo vekha.

Valongi:

- ✓ Vataleijize mulongeshi omu mwafumisa sona- vumo nakushishisako vasona-vumo vekha.

- ✓ Vafumiseko vasona-vumo kumazu nakushishisako vekha.
- ✓ Mumazavu vafumise vasona-vumo kumazu nakushishisako vekha.

Vinoma: jikati javasona-vumo

Seteko yakunangakana: kkushishisa vasona-vumo mwakwoloka.

mulimo 3: kutombola vasona-vumo mu mazu.

muunangwilo

mulongeshi:

- ✓ Hanjika mazu (nathu, lupa, mesa.....)
- ✓ Lweza valongi vatombole vasona –vumou vali mazu.
- ✓ Lweza valongi vahanjike mazu akwavo ali navasona-vumo khana.

Valongi:

- ✓ Vevwilile vasona-vumo mwahabjika mulongeshi.
- ✓ Vatombole vasona-vumo vali mumazu.
- ✓ Vahanjike mazu akwavo ali navasona-vumo khana.

Seteko yakunangakana: vasona-vumo mu mazu kuwatongola mwakwoloka.

mulimo 4: kulava vasona-vumo.

muunangwilo

mulongeshi

Solola jikati jamazu.

- ✓ Tanga lizu oku uli nakusakwilili vamwangana javasona.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kutanga nakulava vasona-vumo.
- ✓ Lweza valongi valave vasona-vumo vali mumazu.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jamazu.
- ✓ Vevwilile nakutala omu mulongeshi mwatanga nakusakwilili vamwangana javasona.
- ✓ Vakulondezeze kutanga nakulava vasona-vumo.
- ✓ Valave vasona-vumo vali mumazu.

Seteko yakunangakana: Kuvalava Vasona-vumo mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vanunge vasona-vumo.
- ✓ Vashishise nakufumisa vasona-vumo.
- ✓ Vatombole vasona-vumo.

Kukukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula kunuga vasona-vumo, kushishisa nakufumisa vasona-vumo, kutombola vavasona-vumo mu mazu na kuhema chihemo.

CHIHANDE: KUTANGA NAKULAMUNA

MUTWE WACIHANDE 1: Kutanga

Uhashi wakunangakana chuma 1; kutangila vasona-vumo helu

kujimbula: Omu Muli echi muchihande khana valongi navalinangula; kutanga kanawa nakulamuna.

milimo 1; kutanga vasona-vumo

vinoma; kati javasona /ny/ /ng/

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kutangila vasona-vumo helu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela valongi kati yavasona-vumo /nya/ /nga/
- ✓ Pangila vasona-vumo nakuvalweza vatange.
- ✓ Hana jikati javasona-vumo kuli valongi.
- ✓ Lweza valongi vatangile helu.

Valongi:

- ✓ Vashishike jikati javasona-vumo /nya/ /nga/
- ✓ Vatangile vasona-vumo helu

Seteko yakunangakana: Kutanga vasona-vumo mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatange nakulamuna.

Uhashi wakunangakana chuma 2; Kutatangila mazu helu nakuwavuluka mazu mwakwoloka.

Kujimbula: Omu Muli echi muchihande khana valongi navalinangula; kutangilaa kanawa mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

milimo 1; kutanga vasona-vumo.

vinoma; kati jamazu

muunangwilo

Mulongeshi

Mukunangula valongi kutangile mazu helu watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Solwela jikati jamayamazu valongi
- ✓ Valweze mwakutangila nakuvuluka mazu mwakwoloka.
- ✓ Lweza longi hilongi atangile helu nakuvuluka mazu mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatale jikati jyamazu.
- ✓ Vakavangize longeshi mwakutangila mazu mwakwoloka.
- ✓ Llongi hilongi atangile helu mazu nakuwavuluka mwakwoloka.

Seteko yakunangakana: Kutanga mazu mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatange mazu.

kukhukulula: muli echi chihande valongi vanalinangula; kutangilaa kanawa mazu helu nakuwavuluka mwakwoloka.

CHIHANDE: MAZU

MUTWE WACHIHANDE 1: kunangakana mazu.

uhashi wakunangakana chuma; kunangakana mazu amashi.

kujimbula: Omu Muli echi muchihande khana valongi navalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

milimo 1; kunangakana mazu kuzachisa jingiza.

vinoma; livaya, chati yamikuku

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kunangakana mazu, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Soneka mukuku wakulinunga halivaya (mamaalinakuhelamutete)
- ✓ Handununa mukuku namifunda yakusendavala kingo (mama/ali/nakuhela/mutete)
- ✓ Soneka miukuku yiukwavo halivaya.
- ✓ Lweza valongi vahandunune mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala.
- ✓ Haka valongi muma zavu vahandunune mikuku ikwavo

Valongi:

- ✓ Vatale mukuku wakulinunga mwasoneka longeshi halivaya (mamalinakuhelamutete)
- ✓ Vatalijize longeshi omu mwa handununa mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala (mama/ali/nakuhela/mutete).
- ✓ Vahandunune mukuku kuzachisa mifunda yakusendavala
- ✓ Mumazavu vahandunune mikuku yamazuz.

Seteko yakunangakanalingilo: Kunangakana mazu kuzachisa jingiza mwakwoloka.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vatange mazu amashi.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula; kunangakana kutanga mazu amashi.

KWIVWISHISA

CHIHANDE: Kwivwilila nakuhanjika

Murwe wachihande 1: Chikhukulwishi chachashi.

Uhashi wakunangakana chuma;Vavuluke Chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

kujimbula: omu muchihande khana valongi navalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

milimo 1; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu vanevu.

vinoma; mikanda yamijimbu

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kwivwilila nakuhanjika, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino. Mona ngana ngwove uwahise mujimbu wakuvatangila chipwe wakuvalweza.

- ✓ Lweza valongi vevwilile kumujimbu.
- ✓ Tela valongi mujimbu

- ✓ Hulisa valongi venyike chikhukulwishi chachashi mumujimbu navevwa.

Valongi:

- ✓ Vevwilile kumujimbu
- ✓ Vavuluke chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Seteko yakunangakana: Kuvuluka chikhukulwishi chakwoloka mumujimbu.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Valilweza mijimbu nakuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

Kukhukulula: OmuMuli echi muchihande khana valongi vanalinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.

KUSONEKA

CHIHANDE: CHALA

MUTWE WACHIHANDE 1: Kufumbanda vasona

Uhashi wakunangakana chuma; Kusonekavasona

**Kujimbula: Omu muchihandechihande khana valongi
navalangula; kukopolola jishepu, kusoneka
mapelenge,kukopolola vasona, kusoneka vasona.**

milimo 1; kukopolola jishepu

vinoma; chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

**Mukunangula valongi kufumba vasona, watela kuvanangula
nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale
mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.**

- ✓ Shimutwila navalongi hajishepu jaku lisezaseza.
- ✓ Lweza valongi twamiso yamwaza hakufunda jishepu.
- ✓ Lweza valongi mwakufunjila jishepu
- ✓ Funjika jishepu jakulihandununa halivaya.

- ✓ Lweza valongi mumavu vafunde jishepu jili halivaya

Valongi:

- ✓ Vvashimutwile namulongeshi hajishepu jakulisezaseza.
- ✓ Vvatwame twamiso yakwolokamwaza
- ✓ Vakwate sonekeso mwakwoloka.
- ✓ Vvatalijize kulimulongeshi omu mwafunda jishepu.
- ✓ Mumazavu vafunde jishepu.

seteko yakunangakana: kukopolola jishepu mwakwoloka.

milimo 2; kusoneka mapelenge

vinoma; chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Lweza valongi vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Lweza valongi valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya
- ✓ Lweza valongi vasoneke mapelenge mumikanda yavo

Valongi:

- ✓ Vatwame twamiso yamwaza.
- ✓ Vatalijize mulonge omu mwa soneka mapelenge halivaya.
- ✓ Valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya.
- ✓ Vasoneke mapelenge mumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: kusoneka mapelenge mwakwoloka.

milimo 3; kukopolola vasona

vinoma: chati yavasona

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya. **(s,f,v,w,x,z)**
- ✓ Lweza valongi valondezeze kukopolola sona mupeho na halivaya.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali valondezeze kukopolola sona.
- ✓ Hitangana utale omu valongi umone nge vali nakukopolola sona mwakwoloka.

Valongi:

- ✓ Vatalijize omu mulongeshi mwasonefunjika sona halivaya.
- ✓ Valondezeze kusonekafunjika sona mupeho na halivaya.

- ✓ Vavali vavali valondezeze kusonekafunjika sona.

Seteko yakunangakana: kukopolola vasona mwakwoloka.

milimo 4; kusoneka vasona

vinoma: jisonekeso, mikanda

muunangwilo

mulongeshi

- ✓ Soneka sona halivaya
- ✓ Lweza valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vvatale sona ali halivaya.
- ✓ Vvalongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: Kusoneka vasona mwakwoloka.

Vyeseke Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vakopolole jishepu.
- ✓ Vasoneke mapelemge.
- ✓ Vakopolole vasona.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi valinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge.

MUTWE WACHIHANDE 2 : chala chavasona vakuhona kulinunga.

Uhashi wakunangakana chuma: Kusoneka mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinungavakwimana.

Kujimbula: omu muchihande khana valongi navalinangula; kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

milimo: kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

vinoma: sonekeso

muunangwilo

mulongeshi:

Mukunangula valongi chala chavasona vakuhona kulinunga, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- ✓ Lweza valongi mwakufumbula vasona (s,f,v,w,x,z...) kuzachia chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vakulondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Lweza longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo.

Valongi:

- ✓ Vatalijize mwakufumbula vasona (s,f,v,w,x,z.....) kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Valondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- ✓ Longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo

Seteko yakunangakana: Kukopolola mazu kuzachisa chala chavasoena vakuhona kulinunga.

Vyeseko Vyavalongi: Hanyima chipwe hakunangula echi chilongeselo, valongi vatela;

- ✓ Vakopolole mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kuhenge.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga

CHIHANDE CHIVENE: KUHANJIKA NA MASEPA

Kwaula

Muchihande chino muli kulinangungula mwakushimuwilila na masepa nakukutala ha mazu atela kuzachisa muthu nge ali nakushimutwila na sepa lyenyi.

Kujimula:

Muli ou mutwe wachihande valongi navalinangula mitwe yakufwana nge eyi : Kushimutwila namasepa, Kutanga vasonavumo, kutanga vasona ,kutunga mazu kufuma kuvasonsvumo, kwivwishisa mujimbu, kusoneka vasona, kushimutwila, kutanga nakwivwishisa, na kusoneka.

Uhashi wakunangakana chuma: Valongi;

- Navevwishisa nakulumbununa chinyingi chili mumujimbu.
- Kuzachisa mazu akwoloka hakulihanjikisa navakulwane chipwe na masepa javo.

- Kusolola uhashi wakuzachila hamwe navakwavo muchiyoyelo.

Kasangumwiso: Shinganyeka nge unaliwane na sepa lyove uze wamwene lyehi nenyi. shimutwila nenyi mangana umulweze omu munayoyo kufuma hakuliseza chenu.

mazu amalemu

Kushimutwila

kulumbununa

masepa

mukakasendo

luyanjisa

KUHANJIKI NA KWIVWILILA

MUTWE WACHIHANDE 1 : KUSHIMUTWILA

Kujimbula

- ✓ Valongi vashimutwile ha kupihya na ha luyanjisa lwa vana vavandende na kuzachisa vitumbo vyakupendesa.
- ✓ Kuwana nakuvuluka mazu akuzachisa hakushimutwila na masepa javo.

Mulimo wanangwilo:

Kuvuluka mazu akuzachisa hakushimutwila na masepa

Muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kushimutwila ,watela kuvianangula nakuva lumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavanjiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino:

- ✓ Anukisa valongi mazu akuzachisa hakuhanjika na vakulwane
- ✓ Valweza valongi vavuluke mazu akutela kuzachisa hakushimutwila na masepa
- ✓ Soneka mazu navavuluka valongi halivaya
- ✓ Kuhana valongi mulimo wa chihemo chakulondezeza luyanjiza lwa vanyike vavandende
- Lweza valongi vaheme chihemo khana

Valongi:

Vavuluke mazu akuzachisa ha kulihanjikisa na vakulwane aze valinangwile muchihande chakunyima.

- Vavuluke mazu kweseka na chihula cha mulongeshi.
- Vaheme chihemo cha luyanjisa lwa vana vavandende.

Mulongeshi amone ngwenyi nashindakanya ha kulema chakuzachisa mazu akulihandununa kuli vathu vakulihandununa.

Seteko yakunangakana: -Kutombola mazu akuzachisa hakuhanjika na masepa mwakwolokaKuhanjika nakwivwilila kuli vakulwane na masepa mwakwoloka.

Kukhukulula; Muli echi chihande tunatale hamwakuhanjikila na mwakushimutwilila na vakulwane chipwe na masepa. Tunawane nawa mazu aze twatela kuzachisa hakushKUTANGA

CHIHANDE:KWEULUKA HAVIVUMO

MUTWE WACHIHANDE :KWEULUKA HAVIVUMO

uhashi wakunangakana chuma:kutombola nakuzachisa vasona-vumo

vinoma:jikati javasona-vumo na jamazu

mulimo:kutombola vasona-vumo vali mu mazu.

-kuhema vihemu vyavasona-vumo nakusakwilila.

- kutunga mazu nakanwa kuzachisa vasona-vumo

- kuhema vihemo vyakujima na kushishisa vasona-vumo

muunangwilo

mulongeshi:

☐ Mwavuluka lizu nakuhulisa valongi vavuluke vasona-vumo vali mulizu ngemu (neka,kamana)

☐ Vuluka vasona-vumo mangana valongi vatunge mazu kufuma ku vasona-vumo khana nge;(mu , ko, no,) (ma, ka, la).

☐ Kulweza valongi vaheme chihemo cha vasona-vumo kuzachisa kusakwila. Chakutalilalaho,muneku-ta-ta-ta, mu-ne- ku-muneku

Kuvuluka lizu nakusezamo sona-vumo umwe

☐ Kuvuluka lizu nakusezamo sona-vumo umwe mangana valongi vavuluke sona-vumo nahonomo. Kaji-, kajila.

Zachisa mazu amavulu hakuhana vinjikizo vyavivulu muvihemo mangana vahitulukemo kakavulu. Mona ngwove valongi unavahane vinjikizo vyavivulu.

Valongi:

☐ Kuvuluka vasona-vumo vali mu mazu mwahanjika mulongeshi

☐ Kuhema vihemo vyakusakwila

- Vevwilile omu mwahanjika mulongeshi
- Vatunge mazu kuzachisa vasona-vumo vanavahane omu mwahanjika mulongeshi
- Vaheme vihemo vya kujima na kushishisa vasona-vumo mumahanya.

Seteko yakunangakana: Kutombola vasona-vumo mwakwoloka

-kuhema kanawa vihemo vya vasonavumo

-kutunga mazu mukanwa kanawa

-kutunga mazu kufuma kujisona-vumo mwakwoloka.

*chijila valongi kusoneka muchihande khana,shina kuhanjika mukanwa kaha.

Kukhukulula: Muchihande echi valongi vanalinangula kweuluka muvivumo na vasona-vumo vali mu mazu nakutunga mazu kufuma kuvasona-vumo.

MUTWE WACHIHANDE: KWEULUKA HA VIVUMO

Kujimbula

Muchihande chino valongi navalilongesa kweuluka ha vivumo vya vasona nakutunga vasona-vumo.

Uhashi wakunangakana chuma: Tombola nakutunga vasona-vumo.

Mulimo wanangwilo

-Kutombola chivumo chatete mu mazu

-kutombola chivumo cha makumishilo mulizu

-kuhema kweuluka havivumo

muunangwilo:

mulongeshi;

- Vuluka lizu limwe limwe
- Hula valongi mangana vavuluke chivumo chatete mulizu khana.
- Hula cheka valongi vavuluke chivumo chamakumishilo mulizukhana cheka.

- Twaminyina valongi mangana vaheme vihemo vyakujima nakushishisa vasona-vumo vamwe.
- Valongi vavuluke mazu akulifwana(layimingi) nakuhilukilaho
- Kwivwilila kanawa omu nava ou valongi navahema nakuvuluka vasona-vumo.

Valongi:

- Vevwilile kanawa omu mwalumbununa chivumo chatete mulizu
- Vatombola chivumo chatete mumazu akulisezaseza kweseka na kutwaminyina cha mulongeshi.
- Vatombola chivumo chamakumishilo mumazu
- Valinge myaso(layimingi amazu akuli fwana avivumo vanalilongesa lyehi.
- Vajime nakushishisa vasona-vumo mumazu

Seteko yakunangakana:

- Chivumo chatete na makumishilo kuvivumisa mwakwoloka
- Kuhema kanawa chihemo cha kweulukahavivumo vya vasona mwakwoloka

- Vivumo vyakulifwana kuvivumisa (layimingi) mwakwoloka.

Kukhukulula:Valongi vahituluke mu vyuma vanalinangula ha vivumo vya vyatete mulizu ne vyamakumishilo.

CHIHANDE:VIVUMO

MUTWE WACHIHANDE: VIVUMO VYAVASONA

Kujimbula

Omu muchihande valongi navalinangula chivumo/
j,J/,/nj,NJ/,/ch,CH/, na /p,P/

Uhashi wakunangakana chuma

- vivumo vyavasona vanavivumisa mwakwoloka

Milimo:

- Kuvumisa vivumo
- Kuhandununa vivumo vya vasona

Muunangwilo:

Mulongeshi;

- Solola jikati javasona vaze vatanganga muchihande chakunyima kuli vanyike.
- Solola kati imwe halwola mangana valongi vavumise chivumo vanamono.
- Hituluka likha muvivumo vize vanatange lyehi.
- Zachisa muvwimbimbi hakuwana chivumo cha halikumbi khana.
- Lweza valongi ngwove lelo natutala ha chivumo / /.
- Hula valongi vavuluke vyuma vyatwama na chivumo chatete / /.
- Solola muvwimbimbi wa chivumo cha halikumbi.
- Vumisa chivumo / / shimbu vanyike vali nakwivwilila.

Valongi:

- Vahituluke na kulyanukisa vivumo na vasona vaze vatangile muvilongeselo vyakunyima.
- Navavuluka chivumo cha halikumbi kuzachisa muvwimbimbi chipwe chuma.
- Navavuluka mazu/majina avyuma vikwechi chivumo / /.

- N** vavumisa chivumo / /.
- Navakavangiza kuvumisa chivumo / /.
- Vahandunune vivumo mwaya miyachi yavyo.
- Vafumiseho wamupi hamukana wavivumo.

Seteko yakunangakana:

- Kuvumisa chivumo / / mwakwoloka.
- Kutombola vivumo mwakwoloka.
- Kuhandununa kanawa vasona.

Kukhukukula:

Muchiilongeselo echi, valongi vanalinangula vivumo / / na mwakuvivumishila .

MUTWE WACHIHANDE: Vasona-vumo

Kujimbula:

Muli ech chihande valongi navalinangula mwakufutwila tutumwa na vamyangana nakutunga vasona-vumo. Navatanga nawa chati ya vasona-vumo. Navahandununa nawa vasona-vumo kweseka nomu valifwanyina(wamupi afume).

uhashi wakunangakana chuma:Kununga tutumwa na vamyangana nakutunga vasona-vumo.

Mulimo:

- Kutunga vasona-vumo.
- Kutanga chati yavaso-vumo.
- Kuhandununa vasona-vumo.
- Kushishisa vasona.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- Hula valongi ha chivumo valilongesanga.
- Longesa valongi kununga katumwa / / navamyangana, a,e,i,o,u mangana utunge vasona-vumo.

- Zachisa jikati ja vasona (katumwa + mwangana) nakutunga sona-vumo.
- Solola chati yavasonavumo mangana valongi vatange.
- Hula valongi vahandunune vasona-vumo.

Valongi:

- Vavali vavali vatunge vasona-vumo hakununga tutumwa na vamyangana vatunge vasona-vumo.
- Vatunge vasona-vumo nakuvatanga.
- Kushishishisa vasona kanawa hakuvatwaminyina kuli mulongeshi.
- Umwe umwe atange chati yavasona-vumo.
- Navahandununa na kutombola vasona-vumo.

Seteko yakunangakana:

- Kutunga vasona-vumo kanawa
- Kutanga chati yavasona-vumo kanawa
- Kuhandununa kanawa vasonavumo
- Kushishishisa vasona kanawa mwakwoloka

Kukhukulula: Omu muchihande tunatungu vasona-vumo nakuhandununa vasona-vumo nge omu valifwanyina.

MUTWE WACHIHANDE: MAZU

Kujimbula

MuCchihande chino, valongi navalilongesa kununga vasona-vumo mangana vatunge mazu kushishisa na kutombola vasona-vumo vali mu mazu.

Uhashi wakunangakana chuma:

- Kununga vasona-vumo na kutunga mazu.**

Mulimo:

- Kununga vasona-vumo nakutunga majina.
- Kushishisamo vasona-vumo.
- Kutombola vasona-vumo vali mu mazu.
- Kulava vasona-vumo.

Muunangwilo

Mulongeshi:

- Solola jikati ja vasona-vumo.
- Lweza valongi Mwakunungila mwangana + Sona-vumo_(a+ mi).

- Lweza valongi vahilukileho kakavulu na vinjikizo vyakulisezaseza.
- Lumbunwina valongi vasakule na kwinyika sona-vumo .

Valongi:

- Vazachise jikati ja vasona-vumo nakutunga mazu.
- Vashishise cheka vasona-vumo vanajimi mu lizu halivaya.
- Kutombola vasona-vumo mumazu.
- Vaheme chihemo cha kusakwilila ha vasona-vumo. Chisola, nekuta, chikovelu, chikolo.enu,ami, kajila .
- Seteko yakunangakana:**
- Kutunga mazu na vasonavumo mwakwoloka.
- Kushishisa vasonavumo kanawa.
- Kuhandununa kanawa vasonavumo.

Kukhukulula: Muchihande echi tunatale jila yakutungilamo mazu kufuma ku vasona-vumo.

CHIHANDE : KUTANGA NAKULAMUNA

MUTWE WACHIHANDE 4: KUTANGA

Kujimbula:

Muchihande chino valongi navalilongesa hakutanga mazu vasona-vumo na kulamuna.

Uhashi wakunangakana chuma: Tanga vasona-vumo nakutambakana.

Mulimo:

- Kutanga vasona-vumo(viswamo, na vihemo vya kulisezaseza vili navasona-vumo.
- Kutanga mazu

muunangwilo:

mulongeshi

- Solwela valongi vyuma vyakufwana nge chisweko(ndayali), jikati javasona-vumo, jikati ja mazu mangana valongi vatange.

Lweza longi atange nakutambakana helu hakumusolwela sona-vumo chipwe lizu. Mwangana, katumwa Mwangana , Katumwa mwangana katumwa mwangana.

Hana longi hilongi kati asona-vumo na lizu mangana atange lizu chipwe sona-vumo ali hakati unamuhane.

Hanavinjikizo vyavivulu valongi vahitulukemo kuhichila mukutwaminyina cha mulongeshi.

Valongi:

Vatangevasona-vumo na mazu ali hajikati javasona-vumo na mazu.

Chakavanga vatange shikola yosena .

Chamuchivali navatanga muvizavu

Chamuchitatu longi hi longi atange lizu lili hakati olyo mwamuhana mulongeshi.

Seteko yakunangakana:

Kutanga va sona-vumo mwakwoloka.

Kutangila mazu helu mwakwoloka.

Muli echi chihande valongi valinangulanga kutangila helu vasona-vumo na mazu .

CHIHANDE: Mazu

MUTWE WACHIHANDE: KWANUKA MAZU

Kujimbula:

Muchihande chino valongi navalinangula kwanuka mazu.

Uhashi wakunangakana chuma: Kwanuka mazu amashi.

Muunangwilo

Mulongeshi:

soneka mukuku wakuhona mahanya halivaya chinjikizo.

Mamanayimusali

Mama/nayi/musali

Tanga mukuku unasoneka halivaya

Hulisa valongi vatombola mazu ali mumukuku khana

Lweza valongi vahandununa mazu ali mumukuku uli halivaya.

Soneka mukuku wekha wakuhona mahanya mangana valongi vahandununune mazu

Chinjikizo: Kakomanasekawa.

Kakoma/nase/kawa

Valongi

- Vatalijize mulongeshi omu mwasoneka mukuku wakuhona mahanya halivaya
- Vevwilile omu mulongeshi mwatanga mukuku nasoneka halivaya
- Vatombola mazu ali mumukuku
- Vahandununa mazu ali mumukuku uli halivaya.
- Vahandununune mazu ali mumukuku nasoneka mulongeshi

Chinjikizo: Kakomanasekawa.

Kakoma/nase/kawa

- Vasoneke mukuku mumikanda yavo

seteko yakunangakana:kwanuka mazu mwakwoloka kuzachisa jingiza

Kukhukulula: muchihande chino valongi vanalinangula kwanuka mazu kuzachisa jingiza.

KWIVWISHISA

CHIHANDE : KWIVWILILA NA KWIVWISHISA

MUTWE WACHIHANDE: CHIHULA CHAKUJINA

Kujimbula:

Muli chino chihande valongi navatunga vihula vya kujina kufuma ku mijimbu vanevu chipwe kufunda muvwimbimbi wa mujimbu vanavalweze .

Uhashi wakunangakana chuma

- Funjika miwimbimbi yakufuma ha mujimbu vanavatangila.

Muunangwilo:

Mulongeshi:

- Lweza valongi vembenga mwaso wa, ' mwana mbwanda nali makunde.'
- Lweza valongi ngwove lelo nangumilweza mujimbu. Enu mwivwilile kanawa mwomwo nangumihula hali ovyo namwivwa.
- Lweza valongi mujimbu;

Mujimbu

Mbwanda vamuselele kuteleka ndeho ya makunde. Mbwanda alile makunde. Tunyama vakwavo vamuwanyine nasavala nekuta. Vambile ngwavo tumupule mujimo mwomwo nali makunde etu.

- Hula valongi vihula ha mujimbu wa mwana mbwanda.

Valongi :

- Kwimba mwaso wa mwana mbwanda
- Vevwilile mujimbu navavalweza kuli mulongeshi.
- Vakumbulule vihula navavahula kuli mulongeshi hamujimbu.
- Vatenge vyo vanevu mumujimbu.

Seteko yakunangakana: Valongi kukumbulula vihula vya kujina mwakwoloka.

Kukhukulula; Muchihande chino valongi vanatungu vihula vya kujina kufuma ku mijimbu vanevu chipwe kufunda muvwimbimbi wa mujimbu vanavalweze .

KUSONEKA

CHIHANDE: CHALA

MUTWE CHIHANDE 1: KUFUMBANDA VASONA

uhashi wakunangakana chuma; Kusonekavasona

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge, kukopolola vasona, kusoneka vasona.

Mulimo 1; Kukopolola jishepu

Vinoma: Chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

Mukunangula valongi kufumba vasona, watela kuanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

- Shimutwila navalongi hajishepu jaku lisezaseza.
- Lweza valongi twamiso yamwaza hakufunda jishepu.

- Lweza valongi mwakufunjila jishepu
- Funjika jishepu jakulihandununa halivaya.
- Lweza valongi mumavu vafunde jishepu jili halivaya

Valongi:

- Vvashimutwile namulongeshi hajishepu jakulisezaseza.
- Vvatwame twamiso yakwolokamwaza
- Vakwate sonekeso mwakwoloka.
- Vvatalijize kulimulongeshi omu mwafunda jishepu.
- Mumazavu vafunde jishepu.

seteko yakunangakana: kukopolola jishepu mwakwoloka.

milimo 2; kusoneka mapelenge

vinoma; chati yajishepu

muunangwilo

mulongeshi

- Lweza valongi vatwame twamiso yamwaza.
- Soneka mapelenge halivaya.

- Lweza valongi valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya
- Lweza valongi vasoneke mapelenge mumikanda yavo

Valongi:

- vatwame twamiso yamwaza.
- vatalijize mulonge omu mwa soneka mapelenge halivaya.
- valondezeze kusoneka mapelenge mupeho na halivaya.
- vasoneke mapelenge mumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: kusoneka mapelenge mwakwoloka.

milimo 3; kukopolola vasona

vinoma: chati yavasona

muunangwilo

mulongeshi

- Soneka sona halivaya. (c,a,d,g,o,e)
- Lweza valongi valondezeze kukopolola sona mupeho na halivaya.

- Lweza valongi vavali vavali valondezeze kukopolola sona.
- Hitangana utale omu valongi umone nge vali nakukopolola sona mwakwoloka.

Valongi:

- Vatalijize omu mulongeshi mwasonefunjika sona halivaya.
- Valondezeze kusonekafunjika sona mupeho na halivaya.
- Vavali vavali valondezeze kusonekafunjika sona.

Seteko yakunangakana: Kukopolola vasona mwakwoloka.

Milimo 4; Kusoneka vasona

Vinoma: jisonekeso, mikanda

Muunangwilo

Mulongeshi

- Soneka sona halivaya
- Lweza valongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Valongi:

- Vvatale sona ali halivaya.

□ Vvalongi mumazavu vasoneke sona hamapepa namumikanda yavo.

Seteko yakunangakana: Kusoneka vasona mwakwoloka.

Kukhukulula: Omu muchihande khana valongi valinangula; kuvuluka chikhukulwishi chachashi mumujimbu.kukopolola jishepu, kusoneka mapelenge.

MUTWE WACHIHANDE 2 : chala chavasona vakuhona kulinunga.

Uhashi wakunangakana chuma: Kusoneka mazu kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinungavakwimana.

Kujimbula: Omu muchihande khana valongi navalinangula; Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

milimo: Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga.

Vinoma: **sonekeso**

muunangwilo

mulongeshi:

Mukunangula valongi chala chavasona vakuhona kulinunga, watela kuvanangula nakuvalumbunwina kanawa jijila jakwoloka. Kavangiza jijila vanale mwishi mukunangula valongi hachinangwilo chino.

Lweza valongi mwakufumbula vasona (c,a,d,g,o,e) kuzachia chala chavasona vakuhona kulinunga.

- Lweza valongi vakulondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- Lweza valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- Lweza longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo.

valongi:

- Vatalijize mwakufumbula vasona (c,a,d,g,o,e) kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- Valondezeze kufumba vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- Valongi vavali vavali vafumbe vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga.
- Longi hilongi akopolole vasona kuzachisa chala chavasona vakuhona kulinunga mumikanda yavo

Seteko yakunangakana: Kukopolola mazu kuzachisa chala chavasoena vakuhona kulinunga.

Kukukulula: Omu muchihande khana valongi vanalinangula;
Kukopolola mazu mu chala chavasona vakuhona kulinunga

BIBLIOGRAPHY

Ministry of education (2023). **Zambian Education Curriculum Framework**. Curriculum Development Centre, Lusaka,

Ministry of Education (2024). **Lower Primary Syllabus**. Curriculum Development Centre, Lusaka. Zambia

Ministry of Education Lusaka (1977). **Zambian Languages Approved Orthography**. Zambia Education Publishing House, Lusaka.

Ministry of Education, Science, Vocational Training and Early Education. (2013). **National Literacy Framework**. Curriculum Development Centre, Lusaka.

Ministry of Education, Science, Vocational Training and Early Education (2014) **Primary Literacy Programme, Approach to Teaching Reading in Local Languages: Teacher's Handout**. Curriculum Development Centre. Lusaka:

Ministry of General Education. (2013). **Teachers' Curriculum Implementation Guide**. Curriculum Development Centre, Lusaka

National Institute for Literacy (2008): **Scientific Synthesis of Early Literacy Development and implication for interventions**, Report of the National Literacy Panel (NELP)

Sampa, F.K. (2008). **Laying a Solid Foundation for learning; Developing Essential Literacy Skills in the Early Grades**, (unpublished)

UNESCO. (2011). **Enhancing Learning of Children from Diverse Language Backgrounds: Mother Tongue-Based Bilingual or Multilingual Education in the Early Years**. Prepared by Jessica Ball, University of Victoria.